

ਪਿੰਡੀ ਰਿਤਾਚ

ਠੇਠ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ

ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਲਈ

1

ਬਾਬਿਆਂ ਦੀ ਹਿੱਕੜੀ 'ਚ ਸਾਂਭੇ ਲਫਜ਼

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵੰਡ-ਵੰਡਾਰਿਆਂ ਨੇ ਇਹਦੇ ਪੁੱਤਾਂ-ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਰ ਛੱਡਿਆ ਏ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਕਿਤੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਾਡੀ ਬੋਲੀ, ਮੁਹਾਵਰਾ ਤੇ ਰਹੁਰੀਤਾਂ ਪਰ ਵੱਸ ਹੋਈਆਂ ਪਈਆਂ ਨੇ। ਤਰਸ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਆ ਕਿ ਸਾਡੇ ਬਾਲ ਕਾਇਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ 'ਚ ਗੈਰ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੇ ਅਖਬਾਰਾਂ 'ਚ ਹੋਰਨਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਕਰਕੇ ਠੇਠ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਬੋਲ ਅਣਿਆਈ ਮੌਤੇ ਮਰ ਰਹੇ ਨੇ। ਇਹ ਬੋਲ ਸਾਡੇ ਬਾਬੇ ਆਪਣੀਆਂ ਹਿੱਕੜੀਆਂ 'ਚ ਸਾਂਭ ਕੇ ਸਾਡੇ ਤੱਕ ਲਿਆਏ। ਹੁਣ ਸਾਡਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਕਿ ਇਹ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਈਏ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਗੁਰੂਆਂ, ਜੋਗੀਆਂ, ਸੂਫੀਆਂ ਤੇ ਪੀਰਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਰਹਿਤਲ, ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਦਰਿਆ, ਦੁਆਬੇ, ਵੰਨ ਸੁਵੰਨੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ, ਸ਼ਹੀਦੀ ਵਾਰਾਂ, ਲੋਕ ਗਾਥਾਵਾਂ ਤੇ ਕਿੱਸਿਆਂ ਦੇ ਮਾਣਮੱਤੇ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਸਨਮੁੱਖ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਲੜੀ ਦੀ ਲੋੜ ਉਦੋਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ ਜਦੋਂ ਸਾਡੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ, ਵਿਦਵਾਨ, ਆਲਮ ਫ਼ਾਜ਼ਲ, ਸਾਹਿਤਕ ਤੇ ਅਦਬੀ ਅਦਾਰੇ ਗੈਰ ਬੋਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਘੋੜੀਆਂ ਗਾਉਣ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਨੇ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮੂੰਹ ਜ਼ੋਰ ਸਮੇਂ 'ਚ ਬਖ਼ਸ਼ਿੰਦ ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਿਸੇ ਨਿਤਾਣੇ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਕੇ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਕਰਵਾਉਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹਨ। ਮਹਾਰਾਜ ਅੰਗ ਸੰਗ ਸਹਾਈ ਹੋਣ !

– ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇਜਾ

ਉਠ

ਉੱਲੂ

ੳ

ਉੱਨ

ਉੜਾ
ūṛā

u

ਉਂਗਲਾਂ

—

ੲ

ੳ

ੳ

ੳ

ਅੰਬੀਆਂ

ਅਰਦਾਸ

ਅ

ਅਰਲ

ਐੜਾ
airā

a

ਅੱਕ

ੴ

ਅ

ਅ

ਅ

ਅ

ਇੱਟ

ਇੱਲੂ

ਈੜੀ

īrī

i

ੲ

ਇੱਜੜ

ਈਦਗਾਹ

—

—

ੲ

ਟ

ੲ

ਸਬਜ਼ੀ

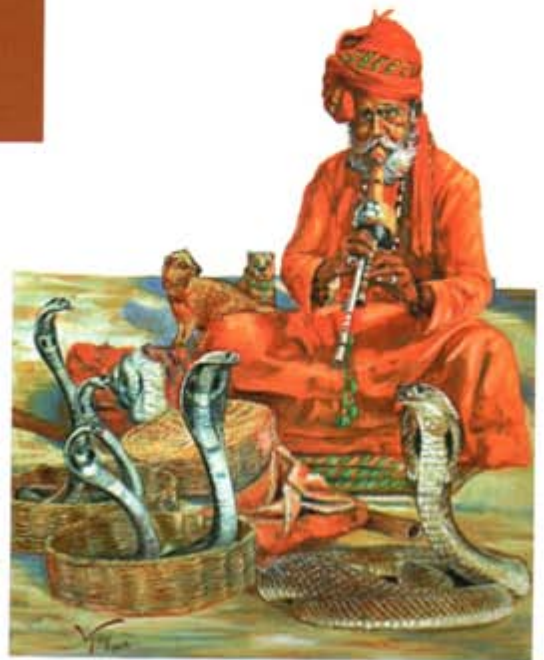
ਸੂਰਮਾ

ਸ

ਸੂਰਜਮੁਖੀ

ਸਪੇਰਾ

ਸੱਸਾ
sassā

S

—

—

ਸ

ਸ

ਸ

ਹਲਦੀ

ਹਾਲੀ

ਹ

ਹਰਿਮੰਦਰ
ਸਾਹਿਬ

ਹਿਰਨ

ਹਾਹਾ
hāhā

h

— — — ਹ ਹ

ਕਾਂ

ਕਲਗੀ

ਕ

ਕੱਟਾ

ਕੱਕਾ

kakkā

k

ਕ੍ਰਿਪਾਨ

—

—

ੜ

ਰ

ਕ

ਖੰਡਾ

ਖੋਤਾ

ਖ

ਖੱਖਾ

khakhkhā

kh

ਖਜ਼ੂਰ

ਖੁੰਡੀ

ੴ

ੲ

ੳ

ਖ

ਖ

ਗਾਤਰਾ

ਗਿੱਧਾ

ਗ

ਗੱਗਾ

gaggā

g

ਗੱਚਕ

ਗੁੱਲੀਡੰਡਾ

— T J r ਗ

ਘੁੱਗੀ

ਘੋੜਾ

ਘ

ਘੱਘਾ
ghaggā

gh

ਘੱਲੂਘਾਰਾ

ਘੰਟਾਘਰ

ੴ

ਊ

ਊ

ਘ

ਘ

ਕੰਕਣ

ਵੰਕਾਂ

ਕੰਕਾਂ
nannā

n

ਕ

ਤੈਮੂਰ ਲੰਕ

—

└

ㄣ

ਕ

ਕ

ਚਿੜਾ

ਚਿਮਟਾ

ਚ

ਚੱਚਾ

chachchā

ch

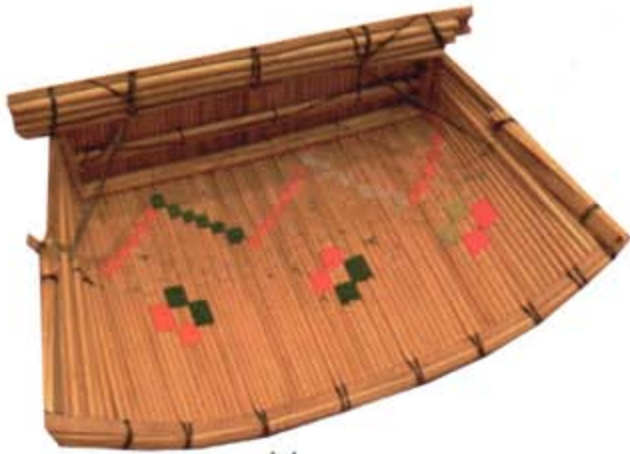

ਚਰਖਾ

ਚਿੱਠੀ

— ਚ ਦ ਚ

ਛੱਜ

ਛੱਲਾ

ਛ

ਛੱਛਾ

chachchā

chh

ਛੱਲੀ

ਛਿੱਤਰ

—

—

—

ਛ

ਛ

ਜਿੰਦਰਾ

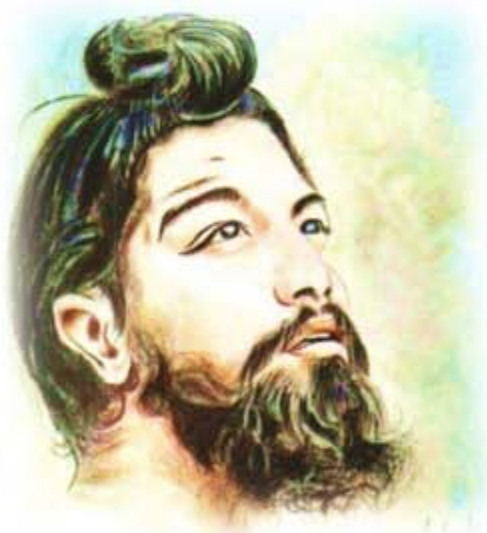

ਜਲੇਬੀਆਂ

ਜ

ਜੂੜਾ

ਜਨੇਊ

ਜੱਜਾ
jajjā

j

— 7 3 4 5

ਝੰਡਾ

ਝੋਲਾ

ੜ

ਝੰਗਾ

ਝੱਜਾ

jhajjhā

jh

ਝਰਨਾ

—

ੜ

ੜ

ੜ

ੜ

ੲ

ੲ
ਨਾਨਾਨਾ

ਨ

ਜੲ

ਤ੍ਰਿੲਣ

—

—

ੲ

ੲ

ੲ

ਟੋਕਾ

ਟਿੰਡਾਂ

ਟ

ਟੈਂਕਾ

taĩnkā

ṭ

ਟੀਂਡੇ

ਟਾਹਲੀ

—

—

ਟ

ਟ

ਟ

ਠੂਠਾ

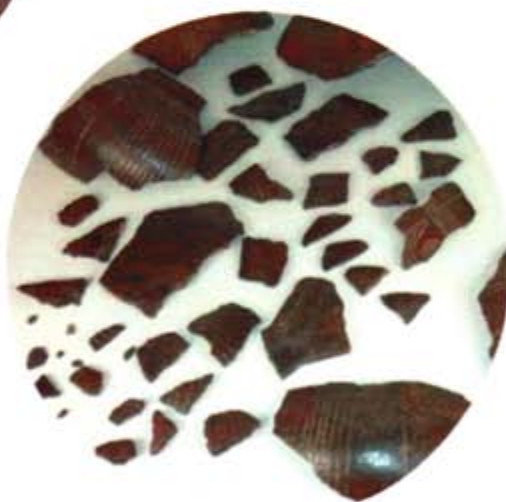
ਠੂੰਆਂ

ਠੱਠਾ

ṭhaṭṭhā

ṭh

ਠੀਕਰੀਆਂ

ਠਾਕੁਰਦੁਆਰਾ

—

ਾ

ਟ

ਟ

ਠ

ਡੋਲੂ

ਡੇਲਾ

ਡ

ਡੱਡਾ

ḍaḍḍā

ḍ

ਡਿਉਢੀ

ਡੱਡੂ

—

ੜ

ੜ

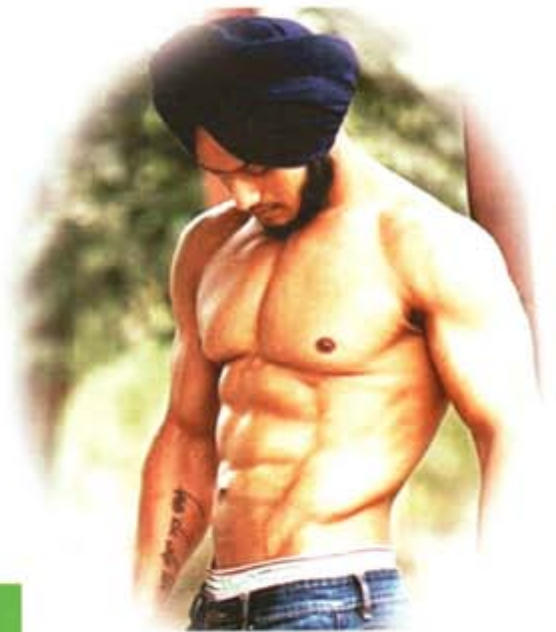
ਤ

ਡ

ਢੇਉ

ਢਿੱਡ

ਢ

ਢੋਲੀ

ਢੱਢਾ

ḍhaḍhdhā

ḍh

ਢਾਡੀ

—

—

ਢ

ਢ

ਢ

ਬਾਣਾ

ਣਾਣਾ
ṇāṇā

ṇ

ਣ

ਕਣਕ

।

ੴ

ੴ

ੴ

ੴ

ਤੰਗਲੀ

ਤੰਦੂਰ

ਤ

ਤਿੱਤਰ

ਤੱਤਾ
tattā

t

ਤਮਾਸ਼ਾ

— ㄱ ㄴ ㄷ ㄹ ㅈ

ਥਾਲ

ਥੋਹਰ

ਥ

ਥੱਥਾ

thatthā

th

ਥਾਹੇਦਾਰ

ਥੇਹ

—

┐

┐

ਧ

ਥ

ਦਾਤਰ

ਦਰਜ਼ੀ

ਦ

ਦਵਾਤ

ਦੱਦਾ
daddā

d

ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ

—

ੲ

ੳ

ਦ

ਦ

ਧਾਗਾ

ਧੂਫ਼

ਧੱਦਾ
dhadhdhā

dh

ਧ

ਧੀਆਂ

ਧਰਮਰਾਜ

— ਧ ਧ ਧ ਧ

ਨਗਾਰਾ

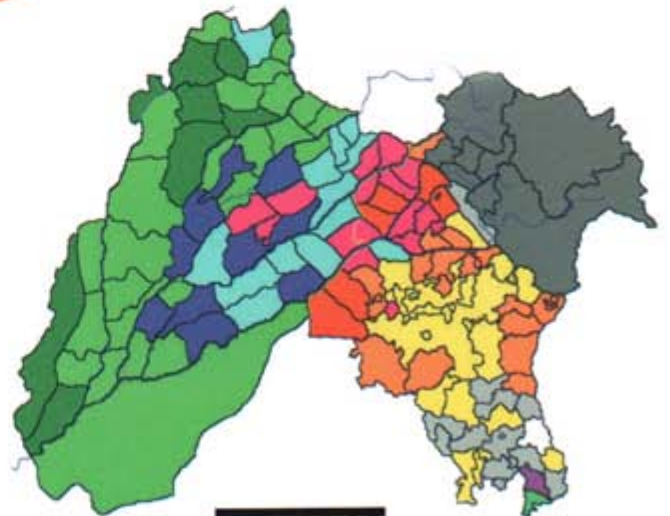
ਨਿੰਬੂ

ਨਹਿਰ

ਨੰਨਾ

nannā

ਨਕਸ਼ਾ

—

⌣

ਨ

ਨ

ਨ

ਪੱਖੀ

ਪਾਥੀ

ਪ

ਪੱਪਾ

pappā

p

ਪੀਂਘ

ਪਹੀਆ

ਪ

ਪ

ਪ

ਪ

ਪ

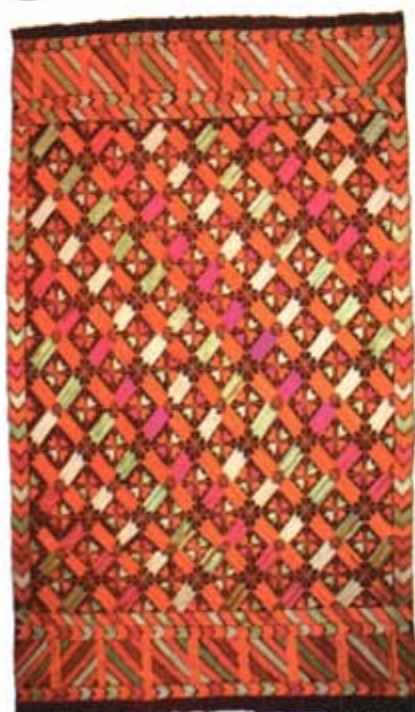

ਫੁੰਮਣ

ਫੱਟੀ

ਫੁਲਕਾਰੀ

ਫ

ਫੱਫਾ

phaphphā

ph

ਫਟਕੜੀ

—

—

ਫ

ਫ

ਫ

ਬਗਲਾ

ਬੱਕਰਾ

ਬ

ਬੱਬਾ

babbā

b

ਬੋਹੜ

ਬਲੂੰਗੜਾ

—

ੲ

ੳ

ੲ

ਬ

ਭਿੰਡੀ

ਭੇਡ

ਭੱਬਾ

bhabhbhā

bh

ਭ

ਭੰਗਾ

ਭੰਗੜਾ

—

ਾ

ੜ

ਕ

ਭ

ਮੱਝ

ਮਸੀਤ

ਮੰਮਾ

mammā

m

ਮ

ਮਿਸਤਰੀ

ਮਾਖਿਉਂ

ਮ

ਮ

ਮ

ਮ

ਮ

ਯੱਯਾ
yayyā

y

ਯ

ਯਮਰਾਜ

ਯੋਗੀ

ਯੰਤਰੀ

— ਾ ਏ ਏ ਯ

ਰੋਟੀ

ਰੰਦਾ

ਰ

ਰਾਜਾ

ਰਾਰਾ

rārā

r

ਰੀਠਾ

—

—

—

ਹ

ਰ

ਲੱਡੂ

ਲੀਚੀ

ਲ

ਲੱਲਾ

lallā

ਲੇਲਾ

ਲੰਗਰ

—

ੴ

ਲ

ਲ

ਲ

ਵੰਝਲੀ

ਵੱਵਾ

vavvā

VW

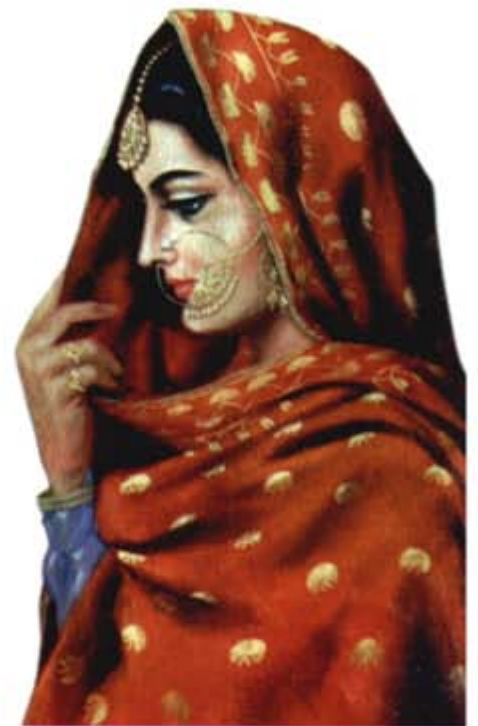
ਵਣਜਾਰਾ

ਵ

ਵਹੁਟੀ

ਵਕੀਲ

—

—

ੜ

ਟ

ਵ

ਘੜੀ

ਘੜਾ

ੜ

ੜਾੜਾ

rārā

ੜ

ਸੜਕ

—

ੜ

ਤ

ਤ

ੜ

ਸ਼

ś/sh

ਸ਼ੇਰ

ਸ਼ਕਰਕੰਦੀ

ਸ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਸ਼ ਬੋਲੇ

ਖ਼

kh

ਖ਼ਰਗੋਸ਼

ਖ਼ਰਬੂਜ਼ਾ

ਖ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਖ਼ ਬੋਲੇ

ਗ

gh

ਗੁਬਾਰਾ

ਗੁਲਕੰਦ

ਗ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਗ ਬੋਲੇ

ਜ

z

ਜੰਜੀਰ

ਜ਼ਿਮੀਕੰਦ

ਜ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਜ ਬੋਲੇ

ਫ

fa

ਫੁਹਾਰਾ

ਫੌਜੀ

ਫ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਫ ਬੋਲੇ

ਲ

l

ਪਿੱਪਲ ਪੱਤਾ

ਲ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਲ ਬੋਲੇ

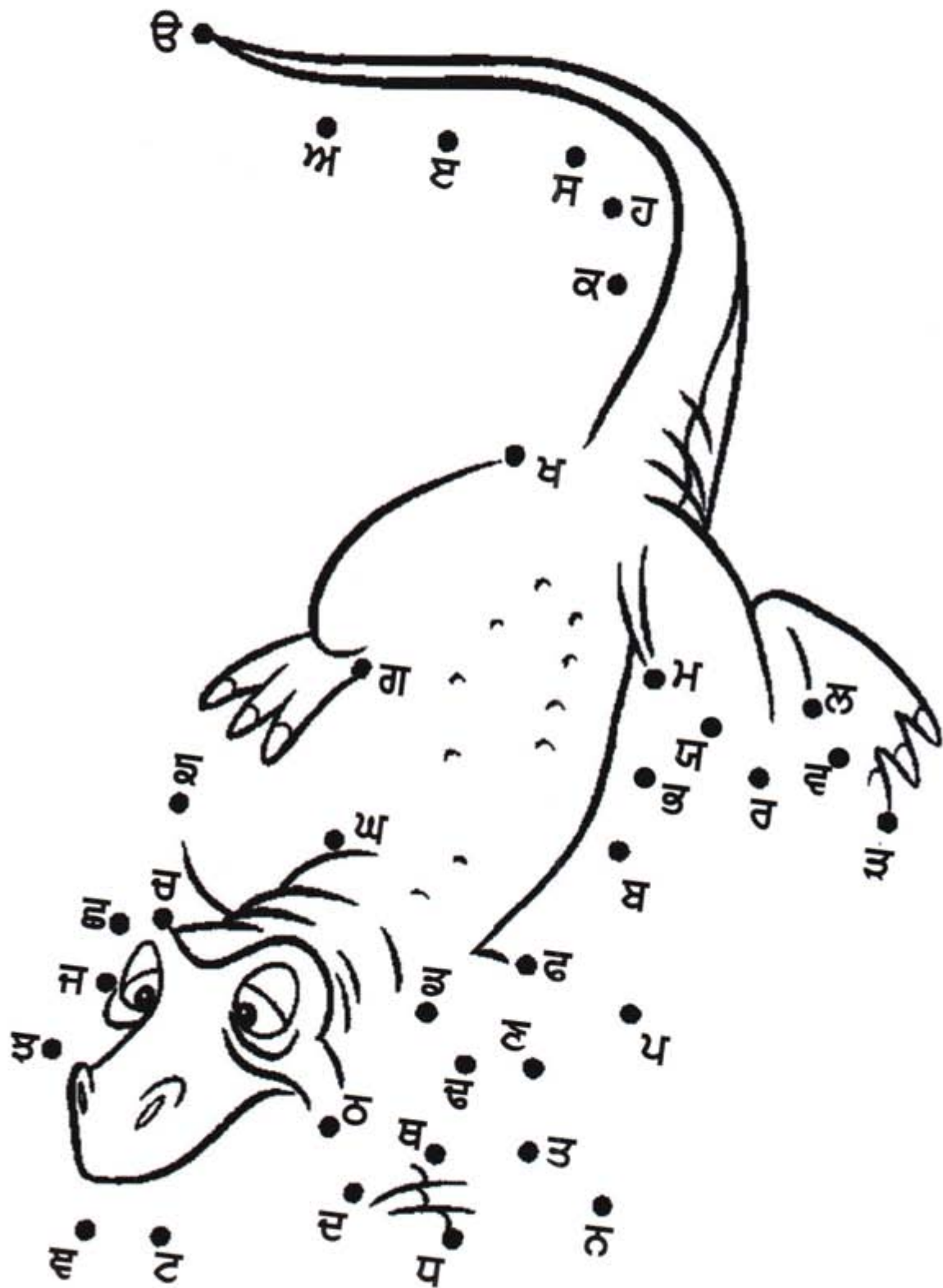
ਬੱਦਲ

ਅੱਖਰ-ਮਣਕੇ

ੳ	ਅ	ੲ	ਸ	ਹ
ਕ	ਖ	ਗ	ਘ	ਕ਼
ਚ	ਛ	ਜ	ਝ	ਞ
ਟ	ਠ	ਡ	ਢ	ਣ
ਤ	ਥ	ਦ	ਧ	ਨ
ਪ	ਫ	ਬ	ਭ	ਮ
ਯ	ਰ	ਲ	ਵ	ੜ
ਸ਼	ਖ਼	ਗ਼	ਜ਼	ਫ਼
		ਲ਼		

ਓ ਤੋਂ ਤੱਤਕ ਬਿੰਦੀਆਂ ਜੋੜੋ ਅਤੇ ਰੰਗ ਭਰੋ

ਕਿਵੇਂ ਲਿਖੀਏ ?

ਹ	ਾ	ੜ	ਹ	ਹ	ਹ
ਰ	ਾ	ੜ	ਹ	ਰ	ਰ
ਗ	ਾ	ੜ	ਰ	ਗ	ਗ
ਕ	ਾ	ੜ	ਰ	ਕ	ਕ
ਭ	ਾ	ਰ	ਕ	ਭ	ਭ
ਤ	ਾ	ੜ	ਤ	ਤ	ਤ
ਘ	ਾ	ਤ	ਤ	ਘ	ਘ
ਙ	ਾ	ਤ	ਤ	ਙ	ਙ
ਓ	ਾ	ਤ	ਓ	ਓ	ਓ
ਝ	ਾ	ੜ	ਝ	ਝ	ਝ
ਮ	ਾ	ੜ	ਮ	ਮ	ਮ

ਸ	ੴ	ਗ	ਫ	ਸ	ਸ
ਅ	ਨ	ਨ	ਅ	ਅ	ਅ
ਜ	ਤ	ਤ	ਬ	ਜ	ਜ
ਦ	ਤ	ਤ	ਦ	ਦ	ਦ
ਢ	ੴ	ਬ	ਦ	ਢ	ਢ
ਚ	ੴ	ਹ	ਚ	ਚ	ਚ
ਪ	ੴ	ਪ	ਪ	ਪ	ਪ
ਖ	ੴ	ਖ	ਖ	ਖ	ਖ
ਧ	ੴ	ੴ	ੴ	ਧ	ਧ
ਥ	ੴ	ੴ	ਧ	ਥ	ਥ
ਘ	ੴ	ਘ	ਘ	ਘ	ਘ
ਯ	ੴ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ

ਮੁਹਾਰਨੀ

ਅ	ਆ	ਇ	ਈ	ਉ	ਊ
ਏ	ਐ	ਓ	ਔ	ਅੰ	ਆਂ
ਸ	ਸਾ	ਸਿ	ਸੀ	ਸੁ	ਸੂ
ਸੇ	ਸੈ	ਸੋ	ਸੌ	ਸੰ	ਸਾਂ
ਹ	ਹਾ	ਹਿ	ਹੀ	ਹੁ	ਹੂ
ਹੇ	ਹੈ	ਹੋ	ਹੌ	ਹੰ	ਹਾਂ
ਕ	ਕਾ	ਕਿ	ਕੀ	ਕੁ	ਕੂ
ਕੇ	ਕੈ	ਕੋ	ਕੌ	ਕੰ	ਕਾਂ
ਖ	ਖਾ	ਖਿ	ਖੀ	ਖੁ	ਖੂ
ਖੇ	ਖੈ	ਖੋ	ਖੌ	ਖੰ	ਖਾਂ
ਗ	ਗਾ	ਗਿ	ਗੀ	ਗੁ	ਗੂ
ਗੇ	ਗੈ	ਗੋ	ਗੌ	ਗੰ	ਗਾਂ
ਘ	ਘਾ	ਘਿ	ਘੀ	ਘੁ	ਘੂ
ਘੇ	ਘੈ	ਘੋ	ਘੌ	ਘੰ	ਘਾਂ
ਙ	ਙਾ	ਙਿ	ਙੀ	ਙੁ	ਙੂ
ਙੇ	ਙੈ	ਙੋ	ਙੌ	ਙੰ	ਙਾਂ

ਚ	ਚਾ	ਚਿ	ਚੀ	ਚੁ	ਚੂ
ਚੇ	ਚੈ	ਚੌ	ਚੌ	ਚੰ	ਚਾਂ
ਛ	ਛਾ	ਛਿ	ਛੀ	ਛੁ	ਛੂ
ਛੇ	ਛੈ	ਛੌ	ਛੌ	ਛੰ	ਛਾਂ
ਜ	ਜਾ	ਜਿ	ਜੀ	ਜੁ	ਜੂ
ਜੇ	ਜੈ	ਜੌ	ਜੌ	ਜੰ	ਜਾਂ
ਝ	ਝਾ	ਝਿ	ਝੀ	ਝੁ	ਝੂ
ਝੇ	ਝੈ	ਝੌ	ਝੌ	ਝੰ	ਝਾਂ
ਞ	ਞਾ	ਞਿ	ਞੀ	ਞੁ	ਞੂ
ਞੇ	ਞੈ	ਞੌ	ਞੌ	ਞੰ	ਞਾਂ
ਟ	ਟਾ	ਟਿ	ਟੀ	ਟੁ	ਟੂ
ਟੇ	ਟੈ	ਟੌ	ਟੌ	ਟੰ	ਟਾਂ
ਠ	ਠਾ	ਠਿ	ਠੀ	ਠੁ	ਠੂ
ਠੇ	ਠੈ	ਠੌ	ਠੌ	ਠੰ	ਠਾਂ
ਡ	ਡਾ	ਡਿ	ਡੀ	ਡੁ	ਡੂ
ਡੇ	ਡੈ	ਡੌ	ਡੌ	ਡੰ	ਡਾਂ
ਢ	ਢਾ	ਢਿ	ਢੀ	ਢੁ	ਢੂ
ਢੇ	ਢੈ	ਢੌ	ਢੌ	ਢੰ	ਢਾਂ

ਲ	ਲਾ	ਲਿ	ਲੀ	ਲੁ	ਲੂ
ਲੇ	ਲੈ	ਲੌ	ਲੰ	ਲੰ	ਲਾਂ
ਤ	ਤਾ	ਤਿ	ਤੀ	ਤੁ	ਤੂ
ਤੇ	ਤੈ	ਤੌ	ਤੰ	ਤੰ	ਤਾਂ
ਥ	ਥਾ	ਥਿ	ਥੀ	ਥੁ	ਥੂ
ਥੇ	ਥੈ	ਥੌ	ਥੰ	ਥੰ	ਥਾਂ
ਦ	ਦਾ	ਦਿ	ਦੀ	ਦੁ	ਦੂ
ਦੇ	ਦੈ	ਦੌ	ਦੰ	ਦੰ	ਦਾਂ
ਧ	ਧਾ	ਧਿ	ਧੀ	ਧੁ	ਧੂ
ਧੇ	ਧੈ	ਧੌ	ਧੰ	ਧੰ	ਧਾਂ
ਨ	ਨਾ	ਨਿ	ਨੀ	ਨੁ	ਨੂ
ਨੇ	ਨੈ	ਨੌ	ਨੰ	ਨੰ	ਨਾਂ
ਪ	ਪਾ	ਪਿ	ਪੀ	ਪੁ	ਪੂ
ਪੇ	ਪੈ	ਪੌ	ਪੰ	ਪੰ	ਪਾਂ
ਫ	ਫਾ	ਫਿ	ਫੀ	ਫੁ	ਫੂ
ਫੇ	ਫੈ	ਫੌ	ਫੰ	ਫੰ	ਫਾਂ
ਬ	ਬਾ	ਬਿ	ਬੀ	ਬੁ	ਬੂ
ਬੇ	ਬੈ	ਬੌ	ਬੰ	ਬੰ	ਬਾਂ

ਭ	ਭਾ	ਭਿ	ਭੀ	ਭੁ	ਭੂ
ਭੇ	ਭੈ	ਭੋ	ਭੌ	ਭੰ	ਭਾਂ
ਮ	ਮਾ	ਮਿ	ਮੀ	ਮੁ	ਮੂ
ਮੇ	ਮੈ	ਮੋ	ਮੌ	ਮੰ	ਮਾਂ
ਯ	ਯਾ	ਯਿ	ਯੀ	ਯੁ	ਯੂ
ਯੇ	ਯੈ	ਯੋ	ਯੌ	ਯੰ	ਯਾਂ
ਰ	ਰਾ	ਰਿ	ਰੀ	ਰੁ	ਰੂ
ਰੇ	ਰੈ	ਰੋ	ਰੌ	ਰੰ	ਰਾਂ
ਲ	ਲਾ	ਲਿ	ਲੀ	ਲੁ	ਲੂ
ਲੇ	ਲੈ	ਲੋ	ਲੌ	ਲੰ	ਲਾਂ
ਵ	ਵਾ	ਵਿ	ਵੀ	ਵੁ	ਵੂ
ਵੇ	ਵੈ	ਵੋ	ਵੌ	ਵੰ	ਵਾਂ
ਘ	ਘਾ	ਘਿ	ਘੀ	ਘੁ	ਘੂ
ਘੇ	ਘੈ	ਘੋ	ਘੌ	ਘੰ	ਘਾਂ

ਅੱਖਰ ਜੋੜ

ਦੋ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਸ ਣ : ਸਣ

ਤ ਨ : ਤਨ

ਫ ਲ : ਫਲ

ਡ ਰ : ਡਰ

ਤਸਵੀਰ ਦੇਖੋ ਤੇ ਲਿਖੋ

ਤ____

ਘ____

ਥ____

ਦ____

ਦੋ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਭ ਰ : ਭਰ

ਵ ਰ : ਵਰ

ਮ ਨ : ਮਨ

ਬ ਣ : ਬਣ

ਠ ਣ : ਠਣ

ਡ ਰ : ਡਰ

ਕ ਰ : ਕਰ

ਸ ਜ : ਸਜ

ਫ ਬ : ਫਬ

ਹ ਨ : ਹਨ

ਸ ਨ : ਸਨ

ਲ ਝ : ਲਝ

ਫ ਝ : ਫਝ

ਹਲ

ਦੋ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੇ ਵਾਕ

ਦਰ ਵੜ

ਤਨ ਮਲ

ਬਣ ਠਣ

ਸਜ ਫਬ

ਲਝ ਫਝ

ਤਰ ਫਝ

ਹਰ ਮਨ

ਘਰ ਚਲ

ਫਲ ਫਝ

ਸੜ ਮਰ

ਹਲ ਹਨ

ਹਰ ਦਮ ਕਰ

ਸਭ ਗਦ ਗਦ ਹਨ

ਮੁਕਤਾ

ਤਿੰਨ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਕ ਲ ਮ : ਕਲਮ

ਨ ਰ ਕ : ਨਰਕ

ਸ ਰ ਕ : ਸਰਕ

ਕ ਣ ਕ : ਕਣਕ

ਤਸਵੀਰ ਦੇਖੋ ਤੇ ਲਿਖੋ

ਸ__ਕ

ਕ__ਰ

ਮ__ਰ

ਰ__ੜ

ਤਿੰਨ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਤਿੰਨ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੇ ਵਾਕ

ਬ ਰ ਫ : ਬਰਫ

ਭ ਰ ਮ : ਭਰਮ

ਨ ਰ ਮ : ਨਰਮ

ਅ ਮ ਰ : ਅਮਰ

ਕ ਰ ਮ : ਕਰਮ

ਸ ਝ ਕ : ਸੜਕ

ਫ ਰ ਦ : ਫਰਦ

ਛ ਤ ਰ : ਛਤਰ

ਚ ਮ ਕ : ਚਮਕ

ਨ ਗ ਰ : ਨਗਰ

ਵ ਤ ਨ : ਵਤਨ

ਲ ਮ ਕ : ਲਮਕ

ਰ ਝ ਕ : ਰੜਕ

ਕਲਮ

ਰਮਨ ਦਰ ਫੜ

ਚਰਨ ਸ਼ਰਮ ਕਰ

ਜਨਕ ਕਲਮ ਘੜ

ਕਰਮ ਮਦਦ ਕਰ

ਮਟਰ ਨਰਮ ਹਨ

ਕਰਦ ਗਰਮ ਕਰ

ਮਦਨ ਸਬਕ ਸਮਝ

ਗਰਮ ਸੜਕ ਜਰ

ਧਰਮ ਕਰਮ ਕਰ

ਪਵਨ ਕਦਮ ਧਰ

ਰਕਮ ਖਰਚ ਕਰ

ਕਰਨ ਸਬਕ ਸਮਝ

ਅਮਨ ਯਤਨ ਕਰ

ਮੁਕਤਾ

ਚਾਰ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਮ ਲ ਮ ਲ : ਮਲਮਲ

ਬ ਝ ਬ ਝ : ਬਝਬਝ

ਹ ਰ ਕ ਤ : ਹਰਕਤ

ਬ ਰ ਕ ਤ : ਬਰਕਤ

ਤਸਵੀਰ ਦੇਖੋ ਤੇ ਲਿਖੋ

ਅਦ_ _

ਸ਼ਰ_ _

ਜਗ_ _

ਸਰ_ _

ਚਾਰ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਅ ਰ ਹ ਰ : ਅਰਹਰ

ਹ ਲ ਚ ਲ : ਹਲਚਲ

ਮ ਖ ਮ ਲ : ਮਖਮਲ

ਖ ਲ ਕ ਤ : ਖਲਕਤ

ਜ ਗ ਮ ਗ : ਜਗਮਗ

ਦ ਫ ਤ ਰ : ਦਫਤਰ

ਭ ਟ ਕ ਣ : ਭਟਕਣ

ਖ ਸ ਖ ਸ : ਖਸਖਸ

ਧ ਝ ਕ ਣ : ਧਝਕਣ

ਬ ਲ ਗ ਮ : ਬਲਗਮ

ਗ ਲ ਗ ਲ : ਗਲਗਲ

ਗਲਗਲ

ਚਾਰ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੇ ਵਾਕ

ਝਰਮਲ ਖਸਖਸ ਰਗੜ

ਹਰਮਨ ਜਗਮਗ ਕਰ

ਅਰਜਨ ਕਸਰਤ ਕਰ

ਅਜ਼ਹਰ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ

ਸ਼ਬਨਮ ਅਦਰਕ ਰਗੜ

ਮਲਮਲ ਨਰਮ ਕਰ

ਸਵਰਨ ਸ਼ਸਤਰ ਫੜ

ਹਰਦਮ ਬਰਕਤ ਕਰ

ਸਰਵਣ ਨਫਰਤ ਸਮਝ

ਦਰਜਨ ਮਫਲਰ ਧਰ

ਸਭ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹਨ

ਕੰਨਾ (ਾ)

ਕੰਨੇ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਤਾ ਰਾ : ਤਾਰਾ

ਵਾ ਜਾ : ਵਾਜਾ

ਨ ਗਾ ਰਾ : ਨਗਾਰਾ

ਅ ਖ ਬਾ ਰ : ਅਖਬਾਰ

ਹਾਰ ਤਾਰ ਚਾਰ ਨਾਰ ਮਾਮਾ ਹਾਸਾ ਚਾਚਾ ਮਸਾਣ ਮਕਾਨ
ਗਾਜਰ ਅਨਾਰ ਬਸਤਾ ਕਰਾਰਾ ਗਰਾਰਾ ਮਾਲਖਾਨਾ ਸਰਦਾਰ ਅਰਦਾਸ ਦਸਤਾਰ

ਦੁਹਰਾਉ

ਗਲਤ

ਸਹੀ

ਵਰਕ

-

ਵਰਕਾ

ਤਰ

-

ਤਾਰ

ਭਰ

-

ਭਾਰ

ਬਲ

-

ਬਾਲ

ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰੋ

ਖੜਤਾਲ

-

ਖੜਤ_ਲ

ਕਾਰਖਾਨਾ

-

ਕ_ਰਖ_ਨ_

ਦਵਾਤ

-

ਦਵ_ਤ

ਜਾਨਵਰ

-

ਜ_ਨਵਰ

ਦਵਾਤ

ਸਿਹਾਰੀ (f)

ਸਿਹਾਰੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਮਿ ਰ ਚ : ਮਿਰਚ

ਗਿ ਰ ਝ : ਗਿਰਝ

ਹਿ ਰ ਨ : ਹਿਰਨ

ਨ ਹਿ ਰ : ਨਹਿਰ

ਸਿਰ ਰਿੜ ਗਿਣ ਦਿਨ ਲਿਖ ਭਿੜ ਕਿਰਨ ਕਿਰਤ ਗਿਟਕ
ਸ਼ਹਿਰ ਬਿੜਕ ਰਿੜਕ ਲਹਿਰ ਮਿਲਖ ਕਿਸਾਨ ਇਸ਼ਨਾਨ ਗਿਟਮਿਟ

ਦੁਹਰਾਉ

ਗਲਤ		ਸਹੀ
ਸਰ	-	ਸਿਰ
ਏਲਮ	-	ਇਲਮ
ਕਰਨ	-	ਕਿਰਨ
ਤਲਕਣ	-	ਤਿਲਕਣ
ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰੋ		
ਗਿਣ	-	_ਗਣ
ਕਿਰਤ	-	_ਕਰਤ
ਕਿਣਮਿਣ	-	_ਕਣ_ਮਣ
ਕਿਸਾਨ	-	_ਕਸਾਨ

ਕਿਸਾਨ

ਬਿਹਾਰੀ (੧)

ਬਿਹਾਰੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਘੜੀ : ਘੜੀ

ਝੀਲ : ਝੀਲ

ਪੀਪਣੀ : ਪੀਪਣੀ

ਸ਼ੀਰਨੀ : ਸ਼ੀਰਨੀ

ਖੀਰ ਵੀਰ ਨੀਰ ਲੀਰ ਨੀਲੀ ਭੀੜ ਮੀਤ ਕੀੜੀ ਸ਼ੀਸ਼ੀ ਸਰੀਰ ਕਤੀੜ
ਸਕੀਰੀ ਲਕੀਰ ਬਗੀਚੀ ਧਤੀਰੀ ਕਵੀਸ਼ਰ ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਮੀਰੀ-ਪੀਰੀ

ਦੁਹਰਾਉ

ਗਲਤ

ਚਰ -

ਤਰ -

ਗਰਮ -

ਬਰਫ -

ਸਹੀ

ਚੀਰ

ਤੀਰ

ਗਰਮੀ

ਬਰਫੀ

ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰੋ

ਵੀਰ -

ਪਤੀਲੀ -

ਫਕੀਰੀ -

ਕੀਰਤਨ -

ਵ__ਰ

ਪਤ__ਲ__

ਫਕ__ਰ__

ਕ__ਰਤਨ

ਬਰਫੀ

ਔਂਕੜ (_)

ਔਂਕੜ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਪੁ ਲ : ਪੁਲ ਬੁ ਰ ਜ : ਬੁਰਜ ਗੁ ਰ ਜ : ਗੁਰਜ ਬੁ ਲ ਬੁਲ : ਬੁਲਬੁਲ

ਤੁਰ : ਗੁਰ ਚੁਣ ਸੁਰ ਤੁਣ ਖੁਸ਼ ਚੁਸਤ ਕੁਤਰ ਸੁਰਤ ਖੁਸ਼ਕ
ਉੜਕ ਜੁਰਮ ਜੁਗਤ ਸੁਰਖ ਸੁਘੜ ਕਲਜੁਗ ਕੁਦਰਤ ਸਰਗੁਣ ਬੁਕਰਮ

ਦੁਹਰਾਉ

ਗਲਤ		ਸਹੀ
ਬਣ	-	ਬੁਣ
ਸਣ	-	ਸੁਣ
ਤਰ	-	ਤੁਰ
ਮਲਕ	-	ਮੁਲਕ

ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰੋ

ਖੁਰਕ	-	_____ਰਕ
ਪੁਲ	-	_____ਲ
ਹੁਨਰ	-	_____ਨਰ
ਗੁਰਬਤ	-	____ਰ____ਤ

ਬੁਣਤ

ਦੁਲੈਂਕੜ (ੁ)

ਦੁਲੈਂਕੜ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਮੂ ਰ ਤ : ਮੂਰਤ ਸੂ ਰ ਜ : ਸੂਰਜ

ਖੂ ਹ : ਖੂਹ

ਕ ਬੂ ਤ ਰ : ਕਬੂਤਰ

ਭੂਤ ਕੂੜ ਬੂਰ ਸੂਰ ਹੂਕ ਸੂਤ ਫਤੂਰ ਖਰੂਦ ਗਰੂਰ ਕੂਕਰ ਮਲੂਕ
ਹਜ਼ੂਰ ਚੂਰਨ ਖਜ਼ੂਰ ਸੂਰਤ ਅਮਰੂਦ ਪੂਰਨ ਮਜ਼ਲੂਮ ਖਰਬੂਜ਼ਾ

ਦੁਹਰਾਉ

ਗਲਤ

ਗਦਦ -
ਸਰਰ -
ਘਰ -
ਕਸਰ -

ਸਹੀ

ਗਦੂਦ
ਸਰੂਰ
ਘੂਰ
ਕਸੂਰ

ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰੋ

ਤੂਤ	-	_____ਤ
ਘੂਰ	-	_____ਰ
ਭਰਭੂਰ	-	ਭਰ_____ਰ
ਕਰਤੂਤ	-	ਕਰ_____ਤ

ਤੂਤ

ਲਾਂ ( )

ਲਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਮੇਜ਼ : ਮੇਜ਼

ਸੇਬ : ਸੇਬ

ਜਲੇਬ : ਜਲੇਬ

ਪੇਚਕਸ : ਪੇਚਕਸ

ਮੇਖ ਬੇਰ ਵੇਲ ਜੇਬ ਵੇਸਣ ਸੇਵਕ ਹਨੇਰ ਖੇਚਲ
ਬੇਗਮ ਦਲੇਰ ਬਟੇਰ ਸਵੇਰ ਅਟੇਰਨ ਠੇਕੇਦਾਰ ਤੇਰਮੇਰ ਧਰੇਕ

ਦੁਹਰਾਉ

ਗਲਤ

ਸਜ -
ਦਸ -
ਨੜ -
ਚਤਰ -

ਸਹੀ

ਸੇਜ
ਦੇਸ
ਨੇੜੇ
ਚੇਤਰ

ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰੋ

ਭੇਦ -
ਪੇੜੇ -
ਗਣੇਸ਼ -
ਬੇਸਮਝ -

_____ਦ
ਪ_____
ਗ____ਸ਼
_____ਸਮਝ

ਪੇੜੇ

ਦੁਲਾਵਾਂ (ੈ)

ਦੁਲਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਪੈ ਰ : ਪੈਰ

ਵੈ ਹ ਝ ਕਾ : ਵੈਹੜਕਾ

ਐ ਨ ਕ : ਐਨਕ

ਜ ਰ ਨੈ ਲ : ਜਰਨੈਲ

ਗੈਰ ਭੈਅ ਡੈਣ ਖੈਰ ਭੈਣ ਬਨੈਣ ਗੈਰਤ ਪੈਲ ਮੈਲ ਕੈਦਣ
ਵੈਲ ਵੈਰਨ ਪੈਦਲ ਬੈਠਕ ਸੈਨਤ ਲਟੈਣ ਐਤਵਾਰ ਮਲਵੈਣ ਕਰਨੈਲ

ਦੁਹਰਾਉ

ਗਲਤ		ਸਹੀ
ਸਰ	-	ਸੈਰ
ਵਦ	-	ਵੈਦ
ਡਣ	-	ਡੈਣ
ਮਲ	-	ਮੈਲ

ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰੋ

ਵੈਣ	-	_____ਣ
ਸੈਰ	-	_____ਰ
ਗੈਰਤ	-	_____ਰਤ
ਮਝੈਲ	-	ਮ_____ਲ

ਵੈਦ

ਹੋੜਾ (ੋ)

ਹੋੜੇ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਮੋ ਰ : ਮੋਰ

ਗੋ ਲ ਕ : ਗੋਲਕ

ਬੋ ਕ : ਬੋਕ

ਲੋ ਗ ਝ : ਲੋਗੜ

ਢੋਲ ਬੋਲ ਬੋਝ ਰੋਟ ਠੋਕਰ ਗੋਰਖ ਮੋਕ ਕੋਹੜ ਸਲੋਕ
ਘੋਗੜ ਰੋਕੜ ਰੋਗਨ ਮਰੋੜ ਅਨਮੋਲ ਸਰੋਵਰ ਅਖਰੋਟ ਮੋੜਘੋੜ

ਦੁਹਰਾਉ

ਗਲਤ

ਤਰ -
ਸਚ -
ਚਰ -
ਜੜ -

ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰੋ

ਕੋਟ -
ਬੋਲ -
ਗੋਗੜ -
ਲੋਟਪੋਟ -

ਸਹੀ

ਤੋਰ
ਸੋਚ
ਚੋਰ
ਜੋੜੋ

_____ਟ
_____ਲ
_____ਗੜ
_____ਟ_____ਟ

ਗੋਗੜ

ਕਨੌੜਾ (ੌ)

ਕਨੌੜੇ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਪੌੜ : ਪੌੜ   ਫੌਜ : ਫੌਜ   ਪਤੌੜ : ਪਤੌੜ   ਜਨੌਰ : ਜਨੌਰ

ਚੌਲ   ਕੌਲ   ਹੌਲ   ਕੌੜ   ਭੌਰ   ਮੌਸਮ   ਨੌਕਰ   ਰੌਣਕ   ਕੌਰ
ਚੌੜ   ਗਪੌੜ   ਚੌਧਰ   ਪਸ਼ੌਰ   ਘਨੌਰ   ਚਮਕੌਰ   ਬਖਤੌਰ   ਡੌਰਭੌਰ

ਦੁਹਰਾਉ

ਗਲਤ		ਸਹੀ
ਦਣ	-	ਦੌਣ
ਦਲਤ	-	ਦੌਲਤ
ਘਲ	-	ਘੌਲ
ਕਮ	-	ਕੌਮ

ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰੋ

ਚੌਰਸ	-	_____ਰਸ
ਮੌਜ	-	_____ਜ
ਚੌਰ	-	_____ਰ
ਮਖੌਲ	-	ਮ_____ਲ

ਚੌਰ ਸਾਹਿਬ

ਅੱਧਕ (ਿ)

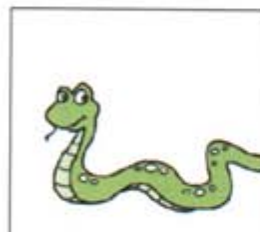
ਅੱਧਕ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਅੱ ਖ : ਅੱਖ

ਨੱ ਕ : ਨੱਕ

ਸੱ ਪ : ਸੱਪ

ਪੱ ਥ ਰ : ਪੱਥਰ

ਹੱਥ ਰੱਥ ਗੱਪ ਪੱਥ ਸੱਥ ਲੱਤ ਅੱਗ ਵੱਗ ਮੱਤ ਹੱਕ ਛੱਤ ਕੱਤ
ਮੱਖਣ ਸ਼ੱਕਰ ਮੱਛਰ ਛੱਪਰ ਬੱਤਖ ਲੱਕੜ ਧੱਕੜ ਖੱਦਰ ਅਣਥੱਕ

ਦੁਹਰਾਉ

ਗਲਤ

ਦਸ -

ਠਗ -

ਮਖ -

ਸਤਰ -

ਸਹੀ

ਦੱਸ

ਠੱਗ

ਮੱਖ

ਸੱਤਰ

ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰੋ

ਮੱਖਣ - _____ ਖਣ

ਲੱਕ - _____ ਕ

ਛੱਪੜ - _____ ਪੜ

ਯੱਕਦਮ - _____ ਕਦਮ

ਛੱਪੜ

ਟਿੱਪੀ (°)

ਟਿੱਪੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਚੰ ਦ : ਚੰਦ   ਪ ਲੰ ਘ : ਪਲੰਘ   ਪ ਤੰ ਗ- ਪਤੰਗ   ਸ਼ ਤ ਰੰ ਜ : ਸ਼ਤਰੰਜ

ਰੰਗ ਫੰਦ ਕੰਧ ਦੰਦ ਰੰਦ ਕੰਤ ਖੰਘ ਗੰਦ ਸੰਗ ਜੰਗਲ ਕੰਬਲ

ਬੰਦ ਨੰਗ ਜੰਦ ਮੰਦਰ ਕਲੰਦਰ ਪਤੰਦਰ ਚਕੰਦਰ ਸਰਪੰਚ ਪਰਪੰਚ

ਦੁਹਰਾਉ

ਗਲਤ

ਸਗ -

ਮਗ -

ਡਗ -

ਪਤਦਰ -

ਸਹੀ

ਸੰਗ

ਮੰਗ

ਡੰਗ

ਪਤੰਦਰ

ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰੋ

ਪੰਥ -

ਬੰਜਰ -

ਖੰਡ -

ਅਨੰਦ -

_____ਥ

_____ਜਰ

_____ਡ

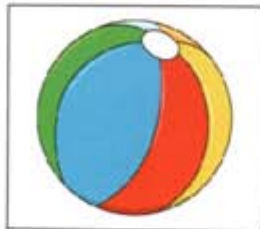
ਅ_____ਦ

ਪੰਥ (ਖਾਲਸਾ)

ਬਿੰਦੀ (:)

ਬਿੰਦੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਪੀਂ ਘ : ਪੀਂਘ   ਗੇਂ ਦ : ਗੇਂਦ   ਕੈਂ ਚੀ : ਕੈਂਚੀ   ਬਾਂ ਦ ਰ : ਬਾਂਦਰ

ਕਾਂ ਗਾਂ ਮਾਂ ਛਾਂ ਨੀਂਦ ਮੀਂਹ ਭਾਂਡਾ ਆਂਡਾ ਟਾਂਡਾ ਟਾਂਗਾ
ਜਦੋਂ ਬੈਂਤ ਥਾਣੀਂ ਜੀਂਦ ਕਾਂਗੜੀ ਕੁੜੀਆਂ ਪਰਛਾਵਾਂ ਮੋਮਬੱਤੀਆਂ

ਦੁਹਰਾਉ

ਗਲਤ		ਸਹੀ
ਸਾਗ	-	ਸਾਂਗ
ਬਾਗ	-	ਬਾਂਗ
ਲਾਵਾ	-	ਲਾਂਵਾਂ
ਜਾਦਾ	-	ਜਾਂਦਾ

ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰੋ

ਭਾਂਡਾ	-	_____ਡਾ
ਲੌਂਗ	-	_____ਗ
ਮੀਂਹ	-	_____ਹ
ਲਾਂਗੜ	-	_____ਗੜ

ਮੀਂਹ

ਪੈਰੀਂ ਰਾਰਾ (੍ਰ)

ਤ੍ਰੇ ਲ : ਤ੍ਰੇਲ

ਗ੍ਰੰ ਥ : ਗ੍ਰੰਥ

ਤ੍ਰੇ ਤ : ਤ੍ਰੇਤ

ਬ੍ਰਾ ਹ ਮ ਣ : ਬ੍ਰਾਹਮਣ

ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦ੍ਰਿੜ ਪ੍ਰਾਣੀ ਪ੍ਰਣ ਪ੍ਰਭ ਟ੍ਰਾਲੀ ਪ੍ਰਣਾਮ ਬ੍ਰਹਮਾ
ਚਾਤ੍ਰਕ ਦ੍ਰਾਵਿੜ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪ੍ਰਸੰਗ ਗ੍ਰਹਿਣ

ਪੈਰੀਂ ਹਾਰਾ (ੁ)

ਸ ਰ੍ਹੇਂ : ਸਰ੍ਹੇਂ

ਕਿ ਲ੍ਹਾ : ਕਿਲ੍ਹਾ

ਆ ਲ੍ਹਾ ਣਾ : ਆਲ੍ਹਣਾ

ਚ ਰ੍ਹੀ : ਚਰ੍ਹੀ

ਜੜ੍ਹ ਮੜ੍ਹੀ ਪੜ੍ਹ ਥੜ੍ਹਾ ਚੜ੍ਹ ਚੁੱਲ੍ਹਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਕੜ੍ਹੀ
ਕਾੜ੍ਹਨੀ ਚੜ੍ਹਤ ਮੁੜ੍ਹਕਾ ਬੰਨ੍ਹਣ ਮੜ੍ਹਨਾ ਚਿਤੌੜਗੜ੍ਹ

ੳ ਅ ਦੇ ਰੀਤ

ਉੜਾ

ਸੋਹਣਾ ਸੋਹਣਾ ਪਾ ਲਓ ਉੜਾ
ਕਲਗੀ ਵਾਂਗ ਸਜਾ ਲਓ ਉੜਾ
ਗੋਦੀ ਵਿੱਚ ਖਿਡਾ ਲਓ ਉੜਾ
ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਜੜਾ ਲਓ ਉੜਾ
ਬੀਜ ਲਓ ਤੇ ਵਾਹ ਲਓ ਉੜਾ
ਭੁੱਖ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਖਾ ਲਓ ਉੜਾ
ਰੁੱਸਿਆ ਫਿਰੇ ਮਨਾ ਲਓ ਉੜਾ

ਐੜਾ

ਮਿੱਠੀਆਂ 'ਅੰਬੀਆਂ', ਕੌੜੇ 'ਅੱਕ'
ਖੱਟੇ 'ਔਲੇ' ਗਏ ਨੇ ਪੱਕ
ਪਿਆਰ ਬਿਨਾਂ ਤਾਂ ਰੌਲੇ ਹੁੰਦੇ
ਫਲ ਬਿਨ ਬੂਟੇ ਹੌਲੇ ਹੁੰਦੇ
ਐੜੇ ਦੇ ਨਾਲ 'ਆੜੀ' ਰੱਖ
ਮਿੱਠੀਆਂ 'ਅੰਬੀਆਂ', ਕੌੜੇ 'ਅੱਕ'

ਈੜੀ

'ਏਕ' ਓਂਕਾਰ , 'ਏਕ' ਓਂਕਾਰ
ਈੜੀ ਜਪਦੀ 'ਏਕ' ਓਂਕਾਰ
ਕੁਦਰਤ-ਅੱਲ੍ਹਾ, 'ਇੱਕੋ' ਗੱਲਾਂ
'ਇੱਕ' ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਸਭ ਸੰਸਾਰ
ਏਕ ਓਂਕਾਰ , ਏਕ ਓਂਕਾਰ

ਸੱਸਾ

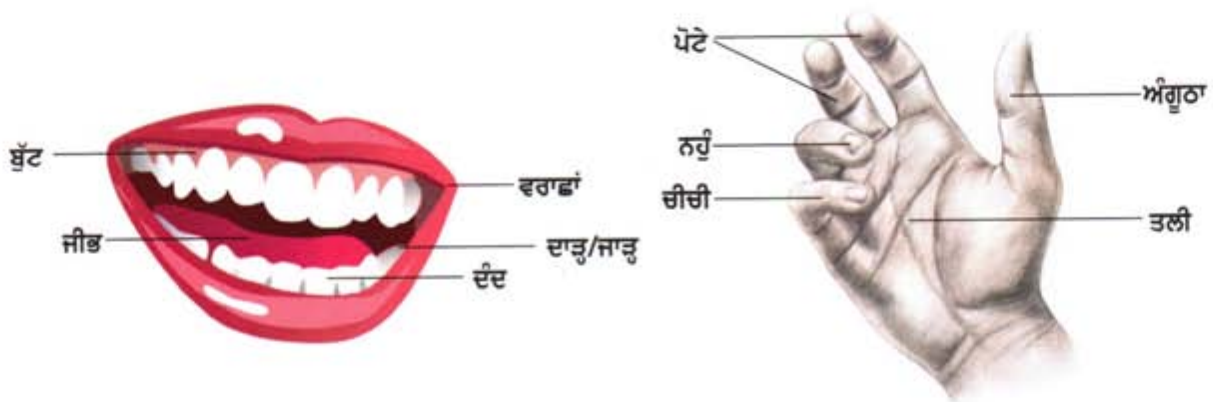
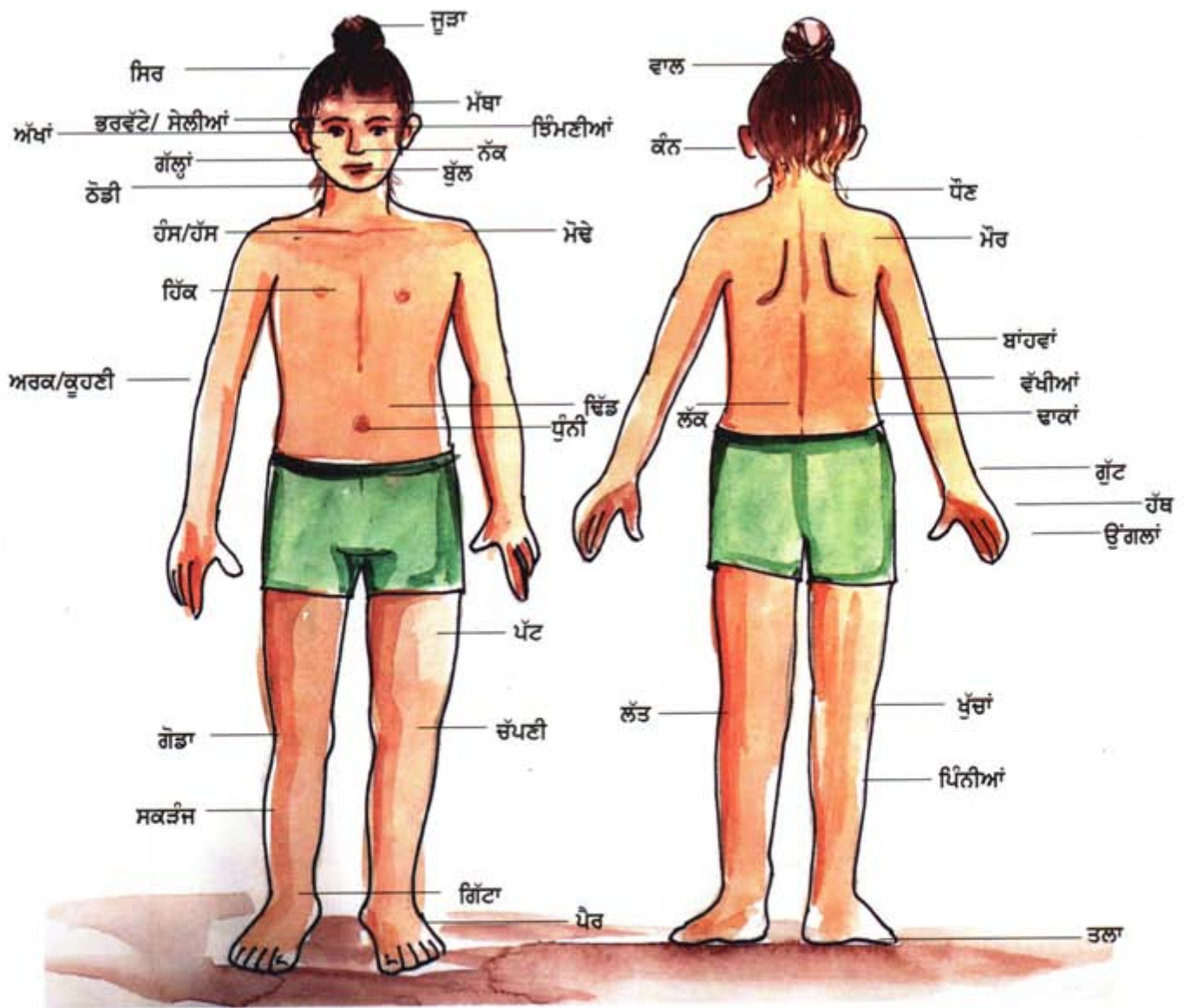
ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ 'ਸੋਟੀ' ਹੈ
ਨਾ ਪਤਲੀ ਨਾ ਮੋਟੀ ਹੈ
ਬਾਬਾ ਜੀ ਤਾਂ 'ਸੱਚ' ਬੋਲਦੇ
ਮੈਂ ਮੈਂ ਨਹੀਂ 'ਸਰਬੱਤ' ਬੋਲਦੇ
ਨਾਲੇ ਵੱਟਦੇ 'ਸਣ' ਦਾ ਰੱਸਾ
ਈੜੀ ਮਗਰੋਂ ਆਉਂਦਾ ਸੱਸਾ

ਹਾਹਾ

ਹਾਹਾ ਹੀਹੀ, ਹਾਹਾ ਹੀਹੀ
ਕਿੱਧਰ ਨੂੰ ਇਹ ਜਾਂਦੀ ਬੀਹੀ?
ਬੀਹੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹਿਰਨ ਤੇ ਹਾਥੀ
ਹਲਦੀ ਖਾ ਕੇ ਮਾਰਨ ਝਾਤੀ
ਤੂੰ ਵੀ ਬੀਬੀ ਹੋ ਜਾ ਖੀਵੀ
ਹਾਹਾ ਹੀਹੀ, ਹਾਹਾ ਹੀਹੀ

ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਗ

ਪੁਗਣ-ਪੁਗਾਏ ਤੇ ਖੇਡਾਂ

ਈਂਗਣ ਮੀਂਗਣ
ਤਲੀ ਤਲੀਂਗਣ
ਕਾਲਾ ਪੀਲਾ ਬੱਕਰਾ
ਗੁੜ ਖਾਵਾਂ ਵੇਲ ਵਧਾਵਾਂ
ਮੂਲੀ ਪੱਤਰਾ
ਪੱਤਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਘੋੜੇ ਆਏ
ਹੱਥ ਕਤਾੜੀ ਪੈਰ ਕਤਾੜੀ
ਨਿਕਲ ਵੀਰਿਆ ਤੇਰੀ ਵਾਰੀ

ਇੱਕੜ ਦੁੱਕੜ ਭੰਬਾ ਭੋ
ਅੱਸੀ ਨੱਬੇ ਪੂਰਾ ਸੋ
ਸੋ ਗਲੋਟਾ ਤਿੱਤਰ ਮੋਟਾ
ਚੱਲ ਮਦਾਰੀ ਪੈਸਾ ਖੋਟਾ
ਖੋਟੇ ਦੀ ਖਟਿਆਈ
ਬੇਬੇ ਦੌੜੀ ਦੌੜੀ ਆਈ

ਉੱਚੇ ਮਹਿਲੀਂ ਫਾਹੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ
ਘੁੱਗੀ ਲਾਉਂਦੀ ਜ਼ੋਰ
ਕੋਈ ਲਓ ਤਿੱਤਰ
ਕੋਈ ਲਓ ਮੋਰ

ਲਾੜਾ ਵਹੁਟੀ ਸੌਣ ਲੱਗੇ
ਕੰਧ ਵਿੱਚ ਵੱਜ ਗਿਆ ਰੋੜ
ਕੋਈ ਲਓ ਰਾਜਾ
ਕੋਈ ਲਓ ਚੋਰ

ਕਾਲੇ ਬਾਗ਼ੋਂ ਨੂਰੀ ਆਈ
ਨਾਲ ਲਿਆਈ ਘੱਟਾ
ਕੋਈ ਲਓ ਵੱਛਾ
ਕੋਈ ਲਓ ਕੱਟਾ

ਭੰਡਾ ਭੰਡਾਰੀਆ
ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਭਾਰ
ਇੱਕ ਮੁੱਠੀ ਚੁੱਕ ਲੈ
ਦੂਜੀ ਤਿਆਰ

ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਹਾਣੀਓ
ਜੀਵੇ ਤੁਹਾਡਾ ਮਾਂ ਪਿਉ
ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਪਪੀਤਾ
ਕੋਈ ਮੰਗੇ ਰਾਮ ਕੋਈ ਸੀਤਾ

ਖੇਡੇ ਤੇ ਗਾਓ

ਕਿੱਕਲੀ ਕਲੀਰ ਦੀ
ਪੱਗ ਮੇਰੇ ਵੀਰ ਦੀ
ਦੁਪੱਟਾ ਭਰਜਾਈ ਦਾ
ਫਿੱਟੇ ਮੂੰਹ ਜਵਾਈ ਦਾ
ਗਈ ਸਾਂ ਮੈਂ ਗੰਗਾ
ਚੜ੍ਹਾ ਲਿਆਈ ਵੰਗਾਂ
ਅਸਮਾਨੀ ਮੇਰਾ ਘੱਗਰਾ
ਮੈਂ ਕਿਹੜੀ ਕਿੱਲੀ ਟੰਗਾਂ
ਨੀ ਮੈਂ ਏਸ ਕਿੱਲੀ ਟੰਗਾਂ
ਨੀ ਮੈਂ ਉਸ ਕਿੱਲੀ ਟੰਗਾਂ

ਮਾਈ ਪਤੰਗੜਾ
ਮਾਈ ਪਤੰਗੜਾ
ਕੈਸਾ ਰੰਗ ਚੜ੍ਹਾਇਆ
ਉੱਠ ਨੀ ਬੀਬੇ
ਮੇਰਾ ਵੀਰ ਵਿਆਹਿਆ

ਕੋਠੇ ਉੱਤੇ ਗੰਨਾ
ਮੇਰਾ ਵੀਰ ਲੰਮਾ
ਭਾਬੇ ਮੇਰੀ ਪਤਲੀ
ਨੱਕ ਜਿਹਦੇ ਮਛਲੀ
ਮਛਲੀ ਤੇ ਮੈਂ
ਨਹਾਉਣ ਚਲੀਆਂ ਪਿੱਪਲ ਹੇਠ
ਲੁੰਡਾ ਪਿੱਪਲ ਢਹਿ ਪਿਆ
ਮਛਲੀ ਆ ਗਈ ਹੇਠ
ਮਛਲੀ ਦੇ ਦੋ ਮਾਮੇ ਆਏ
ਮੇਰਾ ਆਇਆ ਜੇਠ
ਜੇਠ ਦੀ ਮੈਂ ਰੋਟੀ ਪਕਾਈ
ਨਾਲ ਰਿੱਧੀਆਂ ਤੋਰੀਆਂ
ਜਿਉਣ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਜੋੜੀਆਂ

ਗੱਡਾ ਭਰਿਆ ਮਿਰਚਾਂ ਦਾ
ਮਿਰਚਾਂ ਦਾ.....
ਮੈਂ ਤੇ ਭਾਬੇ ਕੁੱਟਣ ਲੱਗੀਆਂ
ਮੈਨੂੰ ਆਈ ਨਿੱਛ
ਨਿੱਛ ਬਾਬਾ ਨਿੱਛ
ਨਿੱਛ ਬਾਬਾ ਨਿੱਛ

ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਕਿਤਾਬ
ਕੋਈ ਮੇਮ ਕੋਈ ਸਾਹਬ
ਮੇਮ ਜਾ ਵੜੀ ਕਲਕੱਤੇ
ਉੱਥੇ ਮੇਰਾ ਸਾਹਬ ਨੱਚੇ
ਬਾਬੂ ਸੀਟੀਆਂ ਵਜਾਵੇ
ਗੱਡੀ ਛੱਕ ਛੱਕ ਆਵੇ

ਕੋਟਲਾ ਛਪਾਕੀ
ਜੁੰਮੇਰਾਤ ਆਈ ਜੇ
ਜਿਹੜਾ
ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਦੇਖੇ
ਉਹਦੀ ਸ਼ਾਮਤ
ਆਈ ਜੇ।

ਬੁਝਾਰਤਾਂ / ਥਾਤਾਂ

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਜੰਮਿਆ, ਫੇਰੀ ਮੇਰਾ ਭਾਈ,
ਖਿੱਚ ਧੂ ਕੇ ਬਾਪੂ ਜੰਮਿਆ, ਪਿਛੋਂ ਸਾਡੀ ਮਾਈ।

ਨੀਲੀ ਟਾਕੀ ਚੌਲ ਬੱਧੇ
ਦਿਨੇ ਗੁਆਚੇ ਰਾਤੀ ਲੱਭੇ

ਆਲਾ ਕੌਡੀਆਂ ਵਾਲਾ
ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਭੁੱਟੋ ਨੱਚਦੀ।

ਦੋ ਜਣਿਆਂ ਦੀ ਲਾਠੀ, ਇੱਕ ਜਣੇ ਦਾ ਬੋਝ
ਇਸ ਮੇਰੀ ਬੁਝਾਰਤ ਦਾ ਕੱਢੋ ਬੀਬਾ ਖੋਜ।

ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਭਜਾਈ ਜਾਹ
ਸਿੰਗਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਈ ਜਾ

ਡੱਬੀ ਮੇਰੀ ਬੱਕਰੀ ਡੱਬੀ ਉਹਦੀ ਛਾਂ
ਚੱਲ ਮੇਰੀ ਬੱਕਰੀ ਕੱਲ੍ਹ ਵਾਲੇ ਥਾਂ।

ਬਾਪੂ ਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਬੇਬੇ ਵੜ ਗਈ।

ਰੰਗ ਪੰਜਾਬ ਦੇ

ਲਾਲ		ਸ਼ਬਜਕਲਾਹੀਂ		ਹਲਦੀ ਰੰਗ		ਚਾਂਦੀਰੰਗ	
ਸੂਹਾ		ਕੱਦੂ ਰੰਗ		ਲੱਡੂ ਰੰਗ		ਭੂਰਾ	
ਰੱਤਾ		ਮੋਰ ਪੰਖੀਆ		ਭੰਗਵਾ		ਖਾਕੀ	
ਗੁਲਾਨਾਰੀ		ਅੰਗੂਰੀ		ਗੋਰੂਆ		ਮਿੱਟੀ ਰੰਗ	
ਸ਼ਰਬਤੀ		ਮੂੰਗੀਆ		ਜ਼ਰਦ		ਤਾਂਬੇ ਰੰਗ	
ਕਲੇਜੀ		ਸੌਂਢੀਆ		ਕੱਚਾ ਪੀਲਾ		ਸੁਨਿਹਰੀ	
ਗਾਜ਼ਰੀ		ਨੀਲਾ		ਘਿਉਕਪੂਰੀ		ਬਿਸਕੁਟੀ	
ਟਮਾਟਰੀ		ਸ਼ਰਦਈ		ਪਿਸਤਾ		ਕੱਕਾ	
ਉਨਾਭੀ		ਜਾਮਨੀ		ਕਾਲਾ		ਘਸਮੈਲਾ	
ਸੰਧੂਰੀ		ਬੈਂਗਣੀ		ਸਿਆਹ		ਤਿੱਤਰ ਖੰਭਾ	
ਸੰਤਰੀ		ਫਿਰੋਜੀ		ਕਣਕਵੰਨਾ		ਤਿੱਤਰ-ਮਿਤਰਾ	
ਗੁਲਾਬੀ		ਅਸਮਾਨੀ		ਸਲੇਰਾ		ਬਦਾਮੀ	
ਸੰਦਲੀ		ਅਲਸੀ-ਫੁਲਾ		ਸੁਆਹ ਰੰਗ		ਭੂਸਲਾ	
ਪਿਆਜ਼ੀ		ਕਾਸ਼ਣੀ		ਮੁਸ਼ਕੀ		ਕਪੂਰੀ	
ਹਰਾ		ਘੁੱਗੀਰੰਗ		ਸ਼ਾਹ ਕਾਲਾ		ਦਾਖਾ	
ਤੋਤੇਰੰਗ		ਕੰਚਾਈ		ਚਿੱਟਾ		ਕਪਾਹੀ	
ਅੰਬਰਸੀਆ		ਚੂਹੇ ਰੰਗ		ਦੂਪੀਆ		ਡੱਬ-ਖੜੱਬਾ	
ਹਰਿਆਲਾ		ਪੀਲਾ		ਬੱਗਾ		ਰੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਫਿਰੇ ਦੁਨੀਆਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਰੰਗ ਦਾ	
ਜ਼ਹਿਰ ਮੋਹਰਾ		ਖੱਟਾ		ਚੀਨਾ			
ਮਹਿੰਦੀਰੰਗ		ਸਰੋਂ-ਫੁੱਲਾ		ਸਲੇਟੀ			

*ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਕੰਪਿਊਟਰ ਨਾਲ
ਚਿਤਾਰਨਾ ਅਜੇ ਤਕਨੀਕ ਦੇ ਵੱਸ ਦੀ
ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਬੇ-ਮੇਲ ਰੰਗਾਂ ਲਈ ਮਾਫੀ।

ਰਿਸ਼ਤੇ-ਨਾਤੇ ਤੇ ਸਾਕ

ਮਾਂ ਪਿਉ – ਜੰਮਣ ਵਾਲੇ

ਦਾਦੀ ਦਾਦਾ – ਪਿਉ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਉ

ਪੜਦਾਦੀ ਪੜਦਾਦਾ – ਦਾਦੇ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਉ

ਲੱਕੜਦਾਦੀ ਲੱਕੜ ਦਾਦਾ – ਪੜਦਾਦੇ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਉ

ਨਾਨੀ ਨਾਨਾ – ਮਾਂ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਉ

ਪੜਨਾਨੀ ਪੜਨਾਨਾ – ਨਾਨੀ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਉ

ਭੂਆ ਫੁੱਫੜ – ਪਿਉ ਦੀ ਭੈਣ ਤੇ ਭੂਆ ਦਾ ਘਰਵਾਲਾ

ਮਾਮਾ ਮਾਮੀ – ਮਾਂ ਦਾ ਭਰਾ ਤੇ ਉਹਦੀ ਘਰਵਾਲੀ

ਖਸਮ/ਨੀਂਗਰ – ਕੁੜੀ ਦਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਹੋਵੇ

ਸੱਸ ਸਹੁਰਾ – ਘਰਵਾਲੀ/ ਘਰਵਾਲੇ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਉ

ਮਾਸੀ ਮਾਸੜ – ਮਾਂ ਦੀ ਭੈਣ ਤੇ ਮਾਸੀ ਦਾ ਘਰਵਾਲਾ

ਚਾਚਾ ਚਾਚੀ – ਪਿਉ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਤੇ ਚਾਚੇ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ

ਤਾਇਆ ਤਾਈ – ਪਿਉ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਤੇ ਤਾਏ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ

ਦਦਿਅਹੁਰਾ – ਸਹੁਰੇ ਦਾ ਪਿਉ / ਦਾਦਾ ਸਹੁਰਾ

ਦਦੇਸ – ਸਹੁਰੇ ਦੀ ਮਾਂ/ ਦਾਦੀ ਸੱਸ/ ਸੱਸ ਦੀ ਸੱਸ

ਪਤਿਔਰਾ – ਸਹੁਰੇ ਦਾ ਭਰਾ / ਚਾਚਾ ਸਹੁਰਾ

ਪਤੀਸ – ਚਾਚੇ ਸਹੁਰੇ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ/ ਚਾਚੀ ਸੱਸ

ਮਮੇਸ – ਘਰਵਾਲੇ ਦੀ ਮਾਮੀ / ਮਾਮੀ ਸੱਸ

ਨਨੇਸ – ਘਰਵਾਲੇ ਦੀ ਨਾਨੀ ਸੱਸ

ਨੂੰਹ – ਪੁੱਤ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ

ਜਵਾਈ – ਧੀ ਦਾ ਘਰਵਾਲਾ

ਭਣੇਵਾਂ ਭਣੇਵੀਂ – ਭੈਣ ਦਾ ਪੁੱਤ ਧੀ

ਭਤੀਜਾ ਭਤੀਜੀ – ਭਰਾ ਦਾ ਪੁੱਤ ਧੀ

ਪੋਤਰੀ - ਪੁੱਤ ਦਾ ਪੁੱਤ ਤੇ ਧੀ
ਦੋਹਤੀ - ਧੀ ਦਾ ਪੁੱਤ ਤੇ ਧੀ
ਕੁੜਮਣੀ - ਪੁੱਤ ਜਾਂ ਧੀ ਦੇ ਸੱਸ ਤੇ ਸਹੁਰਾ
ਕੁੜੀ - ਕੁੜੀ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਘਰ ਤੇ ਸਾਕ
ਭਰਾ - ਜ਼ਨਾਨੀ ਦੇ ਖਸਮ ਦਾ ਨਿੱਕਾ ਭਰਾ
ਭਰਾ - ਜ਼ਨਾਨੀ ਦੇ ਖਸਮ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ
ਭੈਣ - ਜ਼ਨਾਨੀ ਦੇ ਘਰਵਾਲੇ ਦੀ ਭੈਣ
ਕਲਮੇਟਾ - ਜਵਾਈ ਦੇ ਭਰਾ, ਸੱਸ ਦੇ ਕਲਮੇਟੇ
ਸਹੁਰੇ - ਜਿਥੇ ਕੁੜੀ ਵਿਆਹੀ ਉਸਦੇ ਖਸਮ ਦਾ ਘਰ
 ਤੇ ਸਾਕ

ਛਤੀ - ਜਿਸਦਾ ਵਿਆਹ ਨਾ ਹੋਵੇ
ਔਂਤਰੀ - ਜਿਸਦੀ ਔਲਾਦ ਨਾ ਹੋਵੇ
ਕਰੇਈ ਮਾਂ - ਪਿਉ ਦੇ ਦੂਜੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ
ਕਰੇਆ ਪਿਉ - ਮਾਂ ਦੇ ਦੂਜੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਘਰਵਾਲਾ
ਕਰੇ ਭੈਣ ਭਰਾ - ਮਾਂ ਜਾਂ ਪਿਉ ਦੇ ਦੂਜੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਹੋਏ ਬਾਲ
ਰੰਡੀ - ਜਿਹਦੀ ਘਰਵਾਲੀ / ਘਰਵਾਲਾ ਮਰ ਜਾਵੇ
ਦੂਜਾ - ਦੂਜਾ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲਾ
ਦਰ ਪਾਉਣਾ - ਇਕੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਰੰਡੀ ਦਾ ਦੁਬਾਰਾ ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ
ਭੰਦੇ/ਜਠੇਰੇ - ਬੰਦੇ ਦੇ ਦਾਦੇ ਬਾਬਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲੇ ਪੁਰਖੇ
ਗੀਕ - ਪਿਉ ਦੀ ਗੋਤ ਬਰਾਦਰੀ ਦੇ ਅੰਗ ਸਾਕ
ਈਚਾਰਾ - ਦਾਦਕੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੰਦੇ ਤਾਏ ਅਤੇ ਚਾਚੇ। ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਤੇ
 ਮਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਨਾਨੀਆਂ, ਤਾਈਆਂ, ਚਾਚੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਨੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਨਕੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬੰਦੇ
 ਮੇ ਅਤੇ ਨਾਨੇ। ਨਾਨਕੇ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ, ਮਾਸੀਆਂ ਅਤੇ ਤੀਵੀਆਂ ਮਾਮੀਆਂ-
 ਨੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਭੈਣ ਭਰਾ ਦੇ ਸੱਸ ਸਹੁਰੇ ਨੂੰ ਮਾਸੀ ਮਾਸੜ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪੰਛੀ

ਚਿੜੀ
ਕਾਂ
ਚੱਕੀਰਾਹਾ
ਗਟਾਰ/ਲਾਲੜੀ
ਕਾਲਕਲੀਚੀ
ਮਛੇਰਾ
ਪੱਤਰੰਗਾ
ਬੁਲਬੁਲ
ਚੁਗਲ
ਨੀਲਕੰਠ
ਟਟ੍ਹੀਰੀ
ਫੇਰੂੜੀ
ਉੱਲੂ
ਇੱਲੂ
ਚਿੜੀਮਾਰ
ਅਸਮਾਨੀ ਪਿੱਦੀ
ਸ਼ੱਕਰਖੋਰਾ
ਕਬੂਤਰ
ਤਿਲੀਅਰ
ਬਿਜੜਾ
ਗਿਰਝ

ਦਰਜ਼ੀ
ਪਿੱਦੀ
ਸ਼ਿਕਰਾ
ਗਾਲੜੀ ਲਟੋਰਾ
ਤਿੱਤਰ
ਕਠਫੋੜਾ
ਤੇਲੀਆਮੁਨੀਆਂ
ਬੁੱਝਾ
ਧਾਨ ਚਿੜੀ
ਮਮੋਲਾ
ਘੁੱਗੀ
ਮੋਰ
ਬੰਗਲਾ
ਤੋਤਾ
ਬਟੋਰਾ
ਜਲ ਕੁਕੜੀ
ਕਮਾਦੀ ਕੁੱਕੜਾ
ਬੱਤਖ
ਮੁਰਗਾਈ
ਚੁਗਲ

ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ

ਸ਼ੇਰ

ਹਾਥੀ

ਰਿੱਛ

ਚੀਤਾ

ਸੂਰ

ਲੂੰਬੜ

ਚੂਹਾ

ਡੱਡੂ

ਗਾਲੂੜ/ਕਾਟੋ

ਕਿਰਲੀ

ਸੱਪ

ਚਮਚੜਿੱਕ

ਕੱਛੂ

ਮਗਰਮੱਛ

ਮੱਛੀ

ਨਿਓਲ

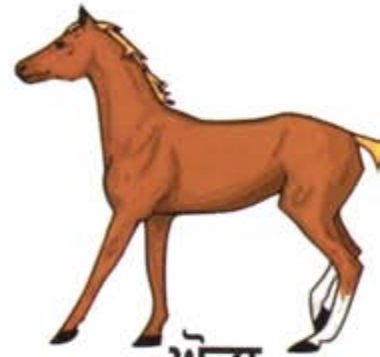
ਘਰੇਲੂ ਜਾਨਵਰ

ਝੋਟਾ/ਸੰਢਾ

ਬੋਲਦ

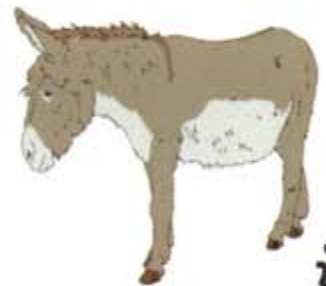
ਘੋੜਾ

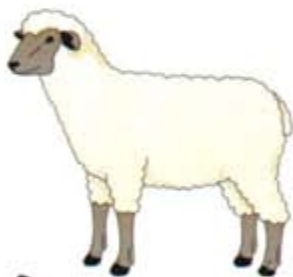
ਬੋਤਾ/ਊਠ

ਬੱਕਰੀ

ਖੋਤਾ

ਭੇਡ

ਕੁੱਤਾ

ਬਿੱਲੀ

ਚਕੋਰ

ਕੁੱਕੜ

ਸਹਿਆ

ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਨਿਆਏ

ਮੱਝ ਦਾ : ਕੱਟਾ

ਗਾਂ ਦਾ : ਵੱਛਾ

ਬੱਕਰੀ ਦਾ : ਮੇਮਣਾ

ਭੇਡ ਦਾ : ਲੇਲਾ

ਕੁੱਤੀ ਦਾ : ਕਤੂਰਾ

ਬਿੱਲੀ ਦਾ : ਬਲੂੰਗੜਾ

ਘੋੜੀ ਦਾ : ਵਛੇਰਾ

ਬੋਤੀ ਦਾ : ਬਤਾਰੂ

ਘਰਾਂ ਦੇ ਨਾਂ

ਸ਼ਹਿਦ ਦੀਆਂ ਮੱਖੀਆਂ ਛੱਤੇ 'ਚ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ

ਸ਼ੇਰ ਗੁਫਾ 'ਚ

ਤੋਤਾ ਖੋੜ 'ਚ ਬਿਜੜਾ ਆਲੁਣੇ 'ਚ

ਸਹੇ ਤੇ ਕੁੱਕੜ ਖੁੱਡੇ 'ਚ

ਚੂਹਾ ਰੁੱਡ 'ਚ

ਬੱਕਰੀਆਂ ਵਾੜੇ 'ਚ

ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਪਛਾਣੋ ਤੇ ਮਿਲਾਓ

ਚੀਂ-ਚੀਂ

ਕਾਂ ਕਾਂ

ਟੀਂ ਟੀਂ

ਗੁਟਰ ਗੂੰ ਗੁਟਰ ਗੂੰ

ਮਿਆਉਂ ਮਿਆਉਂ

ਬਊਂ ਬਊਂ

ਮੈਂਅ ਮੈਂਅ

ਕੁੜ ਕੁੜ

ਕਿਆਉਂ ਕਿਆਉਂ

ਟਰਰ ਟਰਰ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰੁੱਖ

ਟਾਹਲੀ	ਇਮਲੀ	ਕਰੀਰ	ਫਲਾਹੀ/ਫਲਾਹ
ਕਿੱਕਰ	ਖਜੂਰ	ਲਸੂੜਾ	ਰੀਠਾ
ਬੋਹੜ	ਸੁਖਚੈਨ	ਸਰੂ	ਢੇਉ
ਪਿੱਪਲ	ਪੁਤਰਨਜੀਵਾ	ਮਲ੍ਹੇ	ਹਰੜ
ਤੂਤ/ਸ਼ਹਿਤੂਤ	ਮਹਿੰਦੀ	ਵਣ	ਰਹੂੜਾ
ਨਿੰਮ	ਜੰਡ	ਪੀਲੂ	ਗਰਨਾ
ਬੇਰੀ/ ਬੇਰ			ਸੰਭਾਲ
ਅੰਬ			ਮਹੂਆ
ਆਉਲਾ			ਬਹੇੜਾ
ਸੁਹਾਂਜਣਾ			ਕਰੌਂਦਾ
ਸ਼ਰੀਂਹ			ਰਹੇਤੂ
ਜਾਮਣ			ਖੈਰ
ਧਰੇਕ/ਡੇਕ			ਬਿੱਲ
ਬਕੈਣ			ਤੁਣ
ਸਿੰਮਲ			ਮੰਦਾਰ
ਅਮਲਤਾਸ			ਬਰਨਾ
ਅਰਜਨ			ਚਮਰੋਰ
ਕਚਨਾਰ			ਢੱਕ
ਪਿਲਕਣ			ਫਰਮਾਂਹ
			ਹਿੰਜਣ

ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਤੇ ਬਰੂਟੀਆਂ

ਫਸਲਾਂ

ਕਣਕ, ਕਪਾਹ, ਕਮਾਦ, ਮੱਕੀ/ਜਵਾਰ, ਬਾਜਰਾ, ਜੌਂ, ਬਾਸਮਤੀ, ਸਰ੍ਹੋਂ/ਤੌਰੀਆ, ਤਾਰਾਮੀਰਾ, ਸੂਰਜਮੁਖੀ, ਲਸੀ, ਛੋਲੇ, ਮਾਂਹ, ਮੂੰਗੀ, ਮਸਰ, ਮੋਠ, ਮੂੰਗਫਲੀ, ਤਿਲ, ਸ਼ਕਰਗੰਦੀ, ਕੰਗਣੀ, ਸਵਾਂਕ, ਹਾਲੋਂ, ਜਵੀ, ਰਾਈ, ਸੇਂਜੀ, ਬਰਸਣ, ਚਰੀ, ਲੂਸਣ

ਸਬਜ਼ੀਆਂ

ਆਲੂ, ਗੰਢੇ, ਗੋਭੀ, ਮਟਰ, ਬਤਾਉਂ, ਗਾਜਰ, ਮੂਲੀ, ਗੋਂਗਲੂ, ਭਿੰਡੀ, ਮਿਰਚਾਂ, ਕੱਦੂ, ਟੀਂਡੇ, ਤੌਰੀਆਂ, ਪੇਠਾ, ਹਲਵਾ

ਬਰੂਟੀਆਂ

ਕ, ਗੁਲਾਬਾਸੀ, ਸਰਕੰਡਾ, ਬਰੂ, ਡੀਲਾ, ਮਧਾਣਾ, ਇਟਸਿਟ, ਟਲਾ, ਸਲਾਰਾ, ਗੰਡੇਲ, ਕ, ਕਰਾੜੀ, ਕਪਾਹਬੂਟੀ, ਭੰਗ, ਨਜੋਤ, ਚਲਾਈ, ਸਲਾਰਾ, ਰ ਖਾਹ, ਪੰਜਫੁਲੀ, ਕੁਲਛਾ,

ਲੱਲੂ, ਮੈਣਾ, ਸੇਂਜੀ, ਲੇਹ, ਕਾਸ਼ਨੀ, ਪੁਠਕੰਡਾ, ਕਾਹੀ, ਗੁਲੀ ਡੰਡਾ, ਦੱਭ, ਛੋਛਣੀਆਂ, ਪਿਲਛੀ, ਤਰਾਤੇਜ, ਚਟਕ ਚਾਂਦਨੀ, ਮੋਥਾ, ਪੰਨੀ, ਘੁੰਝੀ, ਰਿੰਡ, ਪੋਹਲੀ, ਫੁਲਾਂ ਬੂਟੀ ਬਗਾਟ, ਪੀਲਕ, ਖੱਬਲ ।

ਸਮਾਂ - ਦਿਨ - ਰੁੱਤਾਂ

ਦਿਨ ਦੇ ਅੱਠ ਪਹਿਰ : ਚਾਰ ਪਹਿਰ ਰਾਤ : ਚਾਰ ਪਹਿਰ ਚਾਨ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ	ਸ਼ਾਹ ਵੇਲਾ	ਰੈਲੀਂ ਰੈਲਾਂ ਰਲਣੀਆਂ
ਤੜਕਾ	ਸੂਰਜ ਸਵਾ ਨੇਜੇ	ਦੀਵਾ ਵੱਟੀ
ਸਰਘੀ ਵੇਲਾ	ਦੁਪਹਿਰ	ਖੌ-ਪੀਆ
ਪਹੁ ਫੁਟਾਲਾ	ਲੌਢਾ ਵੇਲਾ	ਕੌੜਾ ਸੌਤਾ
ਸਾਜਰਾ/ਸਵਖਤਾ	ਲੋਏ ਲੋਏ	ਢਲਦੀਆਂ ਖਿੱਤੀਆ
ਧੰਮੀ ਵੇਲਾ	ਤਰਕਾਲਾਂ	ਤਾਰੇ ਦਾ ਚੜ੍ਹਾਅ

ਦਿਨ/ਵਾਰ

ਐਤਵਾਰ

ਸੋਮਵਾਰ

ਮੰਗਲਵਾਰ

ਬੁੱਧਵਾਰ

ਵੀਰਵਾਰ

ਸ਼ੁੱਕਰਵਾਰ

ਸ਼ਨਿੱਚਰਵਾਰ

ਰੁੱਤਾਂ ਦਾ ਰੀਤ

ਜੇਠ ਮਹੀਨਾ ਤਪਦਾ ਹੈ

ਸਾਨੂੰ ਅੰਦਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ

ਵਿਸਾਖ ਵਿਸਾਖੀ ਨ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹਾਂ
ਦਾਣੇ ਘਰੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਾਂ

ਸਾਵਣ ਬੱਦਲ ਵੱਸਦੇ ਨੇ
ਅੰਬ ਜਾਮਨੂੰ ਰਸਦੇ ਨੇ

ਚੇਤ ਮਹੀਨਾ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ
ਕਣਕੀਂ ਸੋਨਾ ਮੜ੍ਹਦਾ ਹੈ

ਭਾਦੋਂ ਧੁੱਪਾਂ ਕਹਿਰ ਦੀਆਂ
ਝੜੀਆਂ ਕਈ ਕਈ ਪਹਿਰ ਦੀਆਂ

ਫੱਗਣ ਫੁੱਲ ਖਿੜਾਉਂਦਾ ਹੈ
ਸਭ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ

ਅੱਸੂ ਮਾਹ ਨਿਰਾਲਾ ਹੈ
ਨਾ ਗਰਮੀ ਹੈ ਨਾ ਪਾਲਾ ਹੈ

ਮਾਘ ਨਜ਼ਾਰੇ ਧੁੱਪਾਂ ਦੇ
ਪੱਤੇ ਝੜਦੇ ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ

ਕੱਤਕ ਵੰਡੇ ਚਾਨਣੀਆਂ
ਰਾਤਾਂ ਨੂੰ ਬਹਿ ਕੇ ਮਾਨਣੀਆਂ

ਪੋਹ ਵਿਚ ਪਾਲਾ ਖੇਸੀ ਦਾ
ਧੂਣੀਆਂ ਲਾ ਲਾ ਸੇਕੀ ਦਾ

ਮੱਘਰ ਗਲ ਲਾਉਂਦੇ ਹਾਂ
ਕੋਟ ਸਵੈਟਰ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ

ਸਾਉਣ ਵੀਰ 'ਕੱਠਿਆਂ ਕਰੇ
ਭਾਦੋਂ ਚੰਦਰੀ ਵਿਛੋੜੇ ਪਾਵੇ

ਪੰਜਾਬਣਾਂ ਦੇ ਗਹਿਣੇ

ਸਿਰ ਤੇ ਪਹਿਨੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਗਹਿਣੇ -: ਸੱਗੀ-ਫੁੱਲ , ਬਘਿਆੜੀ , ਟਿੱਕਾ , ਸ਼ਿੰਗਾਰ-ਪੱਟੀ , ਚੌਕ-ਚੰਦ , ਬੋਰਲਾ , ਝੁੰਮਰਸੂਈ , ਝੁਮਰ , ਚਿੜਾ , ਛੰਗਲੀ , ਫੁੱਲ ਠੂਠੀ ।

ਕੰਨਾਂ 'ਚ-: ਬੁੰਦੇ , ਕਾਂਟੇ , ਲੋਟਣ , ਪਿੱਤਲ-ਪੱਤੀਆਂ , ਤੁੰਗਲ , ਸੋਨ-ਚਿੜੀਆਂ , ਬੁਜਲੀਆਂ , ਕੋਕਰੂ , ਵਾਲੀਆਂ , ਝੁਮਕੇ , ਰੇਲਾਂ , ਬਹਾਦਰਨੀਆਂ , ਡੰਡਲੀਆਂ , ਮਾਮੇ-ਮੁਰਕੀਆਂ ।

ਨੱਕ ਵਿੱਚ -: ਨੁਕਰਾ , ਮਛਲੀ , ਨੱਥ , ਰੇਖ , ਕੋਕਾ , ਤੀਲੀ , ਲੌਂਗ

ਗਲ ਦੇ ਗਹਿਣੇ-: ਤੰਦੀਰੇ , ਕੰਢੀ , ਮਾਲਾ , ਗਾਨੀ , ਹਾਰ , ਗੁਲੂਬੰਦ , ਰੇਸ਼ਮੀ ਡੋਰੀ , ਜੰਜੀਰੀ , ਤਵੀਤ , ਟਿੱਕੇ , ਮਣਕੇ , ਤੱਗਾ , ਹਮੇਲ , ਚੁੱਪਪਾਕਲੀ ,

ਹੌਲ-ਦਿਲੀ , ਟਿਉਂਟਾ , ਰਾਣੀਹਾਰ ,
ਚੰਦਰਸੈਨੀ ਹਾਰ , ਚੌਕੀ , ਚਟਾਲਾ , ਢੋਲਣੇ ਤਵੀਤ ,
ਛਿੰਗ-ਤਵੀਤ , ਨੌਂ-ਰਤਨਾ ।

ਗੁੱਟ ਦੇ ਗਹਿਣੇ -: ਗੋਖੜੂ , ਸਿੰਘਾੜੇ , ਲੱਛੇ , ਘੜੀ-

ਚੂੜੀ , ਕੰਗਣ , ਬਾਂਕਾਂ , ਚੂੜੀਆਂ , ਚੂੜਾ , ਗਜਰੇ , ਬੰਦ ।

ਹੱਥ ਦੇ ਉਪਰ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਗਹਿਣੇ -: ਰਤਨਚੌਕ ,
ਹੱਥ-ਫੁੱਲ , ਪੰਜ-ਅੰਗਲਾ ।

ਉਂਗਲਾਂ ਦੇ ਗਹਿਣੇ -: ਛਾਪਾਂ , ਮੁੰਦਰੀਆਂ , ਛੱਲੇ ,
ਕਲੀਚੜੀਆਂ ।

ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਗਹਿਣੇ -: ਪਟੜੀਆਂ , ਜੰਜੀਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਲੱਛੇ ,
ਗੁਸਲਪੱਟੀ , ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ-ਚੈਨ , ਪੰਜੇਬਾਂ , ਕੁੰਡਲੀਦਾਰ ਤੋੜੇ ,
ਖੋਖਲੀਆਂ , ਝਾਂਜਰਾਂ ।

ਪੈਰਾਂ ਦੀਆ ਉਂਗਲਾਂ -: ਬਿਛੂਏ , ਛੱਲੇ , ਗੂਠੜੇ ।

ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਗਹਿਣੇ -: ਨੁਕਰਾ , ਕੰਠੀ , ਚੈਨੀ , ਪੋਲੇ-ਕੜੇ , ਵੰਗਾ , ਘੜੀ-ਚੂੜੀ , ਤੜਾਗੀ ,
ਤਵੀਤੜੀਆਂ , ਨੱਤੀਆਂ , ਮੁੰਦਰਾਂ , ਮਾਲਾ , ਮੁਰਕੀਆਂ , ਬਿੰਦੀ , ਸਾਦਾ-ਬੁਜਨੀ , ਡਾਡਾ , ਚੁਟਕੀ ,
ਬੁਲਾਕ , ਲਟਕਣ , ਬਾਲੂ ।

ਹਥਿਆਰ

ਥੰਦਿਆਂ ਦੇ ਗਹਿਣੇ

ਹਮਲੇ ਵਾਲੇ

ਡਾਂਗ, ਸੋਟਾ, ਖੂੰਡਾ, ਗੁਲੇਲ, ਛਵੀ, ਕੁਹਾੜੀ, ਟਕੂਆ, ਗੰਡਾਸੀ, ਬਰਛਾ/ਬਰਛੀ, ਖੰਡਾ, ਤਲਵਾਰ/ਕ੍ਰਿਪਾਨ, ਤੇਗਾ, ਕਟਾਰ, ਖੁਖਰੀ, ਤੀਰ-ਕਮਾਨ, ਗੋਪੀਆ, ਸਾਂਗ, ਪਾਸ਼, ਨੇਜਾ, ਭਾਲਾ, ਚਕਰੀ, ਬੰਦੂਕ, ਨੇਜਾ, ਭਾਲਾ, ਚਕਰੀ

ਬਚਾਅ ਵਾਲੇ

ਢਾਲ, ਚੱਕਰ, ਸੰਜੋਅ

ਤੋਲ ਤੇ ਮਿਣਤੀ

ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਤੋਲ ਦੀ ਇਕਾਈ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਭੋਇ 'ਚ ਉੱਗਣ ਵਾਲੇ ਚੌਲ ਤੇ ਰੱਤੀ ਦੇ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਮੁੱਢਲੀ ਇਕਾਈ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਵੱਟਿਆਂ 'ਚ ਕੋਈ ਹੇਰਫੇਰ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਭਾਰ ਕਿਵੇਂ ਤੋਲੀਏ:

ਅੱਠ ਚੌਲਾਂ ਦੀ : ਰੱਤੀ (ਜੰਗਲੀ ਬੂਟੀ ਦਾ ਫਲ)
 ਅੱਠ ਰੱਤੀਆਂ ਦਾ : ਮਾਸਾ
 ਬਾਰਾਂ ਮਾਸਿਆਂ ਦਾ : ਤੋਲਾ
 ਪੰਜ ਤੋਲਿਆਂ ਦੀ : ਛਟਾਂਕ
 ਚਾਰ ਛਟਾਂਕਾਂ ਦਾ : ਪਾ (ਪਾਈਆ)
 ਚਾਰ ਪਾ ਦਾ : ਸੇਰ
 ਦੋ ਸੇਰ ਦੀ : ਵੱਟੀ
 ਪੰਜ ਸੇਰ ਦੀ : ਧਾਰਨ
 16 ਸੇਰ : ਮਣ (ਕੱਚਾ)
 ਚਾਲੀ ਸੇਰ : ਮਣ (ਪੱਕਾ)

ਜ਼ਮੀਨ ਕਿਵੇਂ ਮਾਪੀਏ :

ਦੋ ਕਦਮਾਂ ਦੀ : ਕਰਮ
 ਇਕ ਵਰਗ ਕਰਮ : ਸਰਸਾਹੀ
 ਨੌਂ ਸਰਸਾਹੀਆਂ ਦਾ : ਮਰਲਾ
 ਵੀਹ ਮਰਲੇ ਦਾ : ਕਨਾਲ
 ਚਾਰ ਕਨਾਲਾਂ ਦਾ : ਵਿੱਘਾ
 ਦੋ ਵਿੱਘੇ : ਘੁਮਾਂ/ਕਿੱਲਾ
 ਪੰਝੀ ਘੁਮਾਂ/ਕਿੱਲਾ : ਮੁਰੱਬਾ

ਪੈਸੇ-ਧੋਲੇ

ਤਿੰਨ ਖੋਟੀਆਂ ਕੌਡੀਆਂ = ਕੌਡੀ
 ਦਸ ਕੌਡੀਆਂ = ਦਮੜੀ
 ਦੋ ਦਮੜੀਆਂ = ਧੋਲਾ
 ਤਿੰਨ ਪਾਈਆਂ = ਪੈਸਾ
 ਡੇਢ ਪਾਈ = ਇਕ ਧੋਲਾ
 ਦੋ ਧੋਲੇ = ਪੈਸਾ
 ਚਾਰ ਪੈਸੇ = ਇਕ ਆਨਾ
 ਦੋ ਆਨੇ = ਦੁਆਨੀ
 ਚਾਰ ਆਨੇ = ਚਵਾਨੀ
 ਅੱਠ ਆਨੇ = ਅਠਿਆਨੀ
 ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਆਨੇ = ਇਕ ਰੁਪਈਆ
 ਪੈਸੇ : ਪੈਸਾ, ਦੁੱਕਾ, ਤਿੱਕਾ, ਪੰਜਾ, ਦਸਾ

ਲੰਬਾਈ ਕਿਵੇਂ ਮਾਪੀਏ

ਢੇਡ ਗਿੱਠ ਦਾ ਇਕ : ਹੱਥ (ਅਰਕ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਉਗਲ ਤੱਕ)
 ਅੱਧੀ ਛਾਤੀ ਤੇ ਬਾਂਹ : ਗਜ਼
 ਬਾਰਾਂ ਇੰਚ : ਫੁੱਟ
 ਤਿੰਨ ਫੁੱਟ ਦਾ : ਗਜ਼
 220 ਗਜ਼ : ਫਰਲਾਂਗ
 ਅੱਠ ਫਰਲਾਂਗ (1760 ਗਜ਼) ਦਾ : ਮੀਲ
 ਡੇਢ ਮੀਲ ਦਾ : ਕੋਹ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਰਿਆ, ਦੁਆਬੇ ਤੇ ਖਿੱਤੇ

ਪੰਜਾਬ ਪਹਾੜਾਂ, ਦਰਿਆਵਾਂ, ਦੁਆਬਿਆਂ, ਥਲਾਂ ਦੀ ਭਾਂਤ ਸੁਭਾਂਤੀ ਮਿੱਟੀ, ਪਾਣੀ ਤੇ ਆਬੋ ਹਵਾ ਦਾ ਦੇਸ ਹੈ। ਧਰਤ ਹੇਠਲੇ ਪਾਣੀ, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਕਿਸਮ, ਪੌਣ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਬੋਲੀ ਤੋਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਰੱਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਉਹਦੇ ਖਿੱਤੇ ਤੋਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਿੰਧ : ਦਰਿਆ ਸਿੰਧ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪੱਛਮੀ ਹੱਦ ਹੈ। ਇਹ ਤਿੱਬਤ ਦੇ ਪੱਛਮ 'ਚ ਕੈਲਾਸ਼ ਪਹਾੜ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਲੱਦਾਖ, ਕਸ਼ਮੀਰ, ਗਿੱਲਗਟ, ਬਟਲਿਸਤਾਨ ਥਾਣੀਂ ਹਿੰਦੂਕਸ਼ ਪਹਾੜਾਂ ਤੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਖੈਬਰ ਪਖਤੂਨ ਖਿੱਤੇ 'ਚ ਜਾ ਵੜਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਹੱਦ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਗਦਾ ਛੱਡ ਘਾਟੀ, ਅਟਕ, ਲਿਆਹ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੇ ਸੁਲੇਮਾਨ ਪਹਾੜਾਂ ਥਾਣੀਂ ਮਿੱਠਨਕੋਟ ਕੋਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪੰਜ ਦਰਿਆਵਾਂ (ਪੰਜ-ਨੰਦ) ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਅੱਗੇ ਉਹ ਸਿੰਧ ਇਲਾਕੇ ਥਾਣੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਥੱਟੇ ਕੋਲ ਅਰਬ ਸਾਗਰ 'ਚ ਰਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

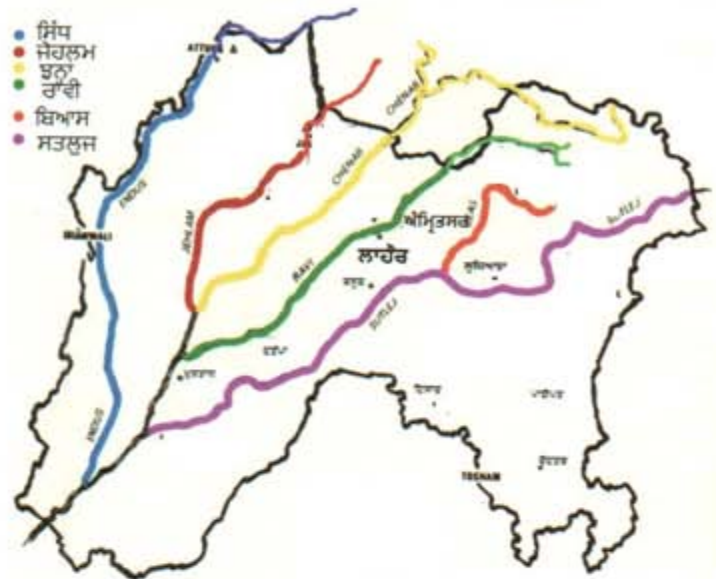
ਪੰਜ-ਆਬ / ਪੰਜ-ਨਦ

ਜੇਹਲਮ : ਇਹ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀਆਂ ਪੀਰ ਪੰਜਾਲ ਤੇ ਵੈਰੀਨਾਗ ਪਹਾੜੀਆਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਥਾਣੀਂ ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ ਘਾਟੀ ਚੋਂ ਲੰਘਦਾ ਮੀਰਪੁਰ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਹਲਮ ਫਿਰ ਗੁਜਰਾਤ ਤੇ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਸਰਗੋਧੇ ਵਿੱਚ ਦੀ ਜਾ ਕੇ ਫ਼ੈਸਲਾਬਾਦ ਦੇ ਝੰਗ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤ੍ਰਿਮੋ ਵਿਖੇ ਝਨਾਂ 'ਚ ਜਾ ਰਲਦਾ ਹੈ।

ਝਨਾਂ : ਹਿਮਾਲਿਆ ਦੀ ਲਾਹੌਲ ਘਾਟੀ 'ਚ ਵਗਦੇ ਦੋ ਪਹਾੜੀ ਨਾਲੇ ਚੰਦਰ ਤੇ ਭਾਗਾ ਤੰਦੀ ਪੁਲ 'ਤੇ ਜਦੋਂ ਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਦਰਿਆ ਝਨਾਂ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਦਰਿਆ ਝਨਾਂ ਬਰੋਟ, ਊਧਮਪੁਰ, ਅਖਨੂਰ ਥਾਣੀਂ ਚੰਬੇ 'ਚ ਜਾ ਵੜਦਾ ਏ। ਉਥੋਂ ਇਹ ਜੰਮੂ ਕਿਸ਼ਤਵਾੜ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਸਿਆਲਕੋਟ ਕੋਲ ਉਤਰਦਾ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ, ਚਿਨਿਉਟ ਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਲੰਘ ਕੇ ਅੰਤ ਮਿੱਠਨਕੋਟ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸਿੰਧ 'ਚ ਜਾ ਰਲਦਾ ਏ।

ਰਾਵੀ : ਇਹ ਚੰਬੇ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਪੌਲੀਧਾਰ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਤੋਂ ਮੁਲਬਾਨ ਕੋਲੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਭਰਮੌਰ ਤੋਂ ਭਟੌਗ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਚੰਬਾ ਤੇ ਫਿਰ ਬਨੀਖੇਤ ਥਾਣੀਂ ਰਵਾਲਕੋਟ, ਮਾਧੋਪੁਰ, ਪਠਾਨਕੋਟ ਤੋਂ ਵਲ-ਵਲੇਵੇਂ ਖਾਂਦਾ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਲਾਹੌਰ ਆ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਅੱਗੇ ਸਾਹੀਵਾਲ, ਚੀਚਾਵਤਨੀ, ਤਲੁੰਬਾ ਕੋਲੋਂ ਲੰਘਦਾ ਮੁਲਤਾਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਝਨਾਂ 'ਚ ਜਾ ਰਲਦਾ ਹੈ।

ਬਿਆਸ : ਇਹ ਰੋਹਤਾਂਗ ਪਹਾੜ 'ਤੇ ਬਿਆਸ ਕੁੰਡ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ। ਇੱਥੋਂ ਸ਼ੋਲਾਗ, ਮਨਾਲੀ, ਭੁੰਤਰ, ਪੰਡੋਹ, ਨਦੌਣ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਤਲਵਾੜੇ ਕੋਲ ਮੈਦਾਨੀ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਉਤਰਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਇਹ ਬਿਆਸ, ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੇ ਫਿਰ ਹਰੀਕੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸਤਲੁਜ ਵਿਚ ਜਾ ਰਲਦਾ ਹੈ।

ਸਤਲੁਜ : ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਰਿਆਵਾਂ 'ਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਮਾ ਦਰਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਚੀਨ ਦੇ ਕੈਲਾਸ਼ ਪਹਾੜ 'ਤੇ ਬਣੇ ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਤਾਲ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਤਿੱਬਤ ਦੀ ਘਰੋਦਾ ਘਾਟੀ ਥਾਣੀਂ ਹਿਮਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਨੂੰ ਉਤਰਦਾ ਹੈ। ਸਪਿਤੀ ਤੇ ਕਲਪਾ ਘਾਟੀ 'ਚ ਚੀਨ ਤੇ ਤਿੱਬਤ ਤੋਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀ ਨਦੀਆਂ ਰਲਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਦਰਿਆ ਮੈਦਾਨ 'ਚ ਫੈਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਹਰੀਕੇ ਪੱਤਣ ਥਾਣੀਂ ਲੰਘਦਾ ਬਹਾਵਲਪੁਰ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਜਾ ਵੜਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਇਹ ਮਿੱਠਨਕੋਟ ਦੇ ਕੋਲ ਪੰਜਨੰਦ 'ਚ ਸਮਾਏ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੁਆਬੇ

(ਦੋ-ਆਬ, ਦੋ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚਲਾ ਇਲਾਕਾ)

ਸਿੰਧ ਸਾਗਰ ਦੁਆਬ : ਦਰਿਆ ਏ ਸਿੰਧ ਤੇ ਜਿਹਲਮ ਵਿਚਲਾ ਇਲਾਕਾ

ਝਜ ਦੁਆਬ : ਝਨਾਂ ਤੇ ਜਿਹਲਮ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਇਲਾਕਾ

ਰਚਨਾ ਦੁਆਬ : ਰਾਵੀ ਤੇ ਝਨਾਂ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਇਲਾਕਾ

ਬਾਰੀ ਦੁਆਬ : ਬਿਆਸ 'ਤੇ ਰਾਵੀ ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਖਿੱਤਾ

ਬਿਸਤ ਦੁਆਬ : ਬਿਆਸ ਤੇ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਗਭਲੀ ਧਰਤੀ

ਖਿੱਤੇ

(ਧਰਤ ਹੇਠਲੇ ਪਾਣੀ, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਕਿਸਮ ਮੁਜਬ ਪਛਾਣ)

ਮਾਝਾ, ਮਿੱਠਾ ਮਾਝਾ, ਖਾਰਾ ਮਾਝਾ, ਜੰਗਲ, ਰਿਆੜਕੀ, ਡੁੱਗਰ, ਸਲੈਰ, ਚੰਬਿਆਲ, ਪਹਾੜ, ਬੀਤ, ਦੁਆਬਾ, ਮੰਜਕੀ, ਦੋਨਾ, ਮਾਲਵਾ, ਲੱਖੀ ਜੰਗਲ, ਤਿਹਾੜਾ, ਰੋਹੀ, ਬਾਗੜ, ਭਟਨੇਰ, ਪੁਆਧ, ਬਾਂਗਰੂ, ਬੱਲ, ਡੇਰਾਜਾਤ, ਪੋਠੋਹਾਰ, ਛਾਛ, ਧਨਿਆਲ, ਲੰਮਾ ਦੇਸ, ਹਜ਼ਾਰਾ, ਛਿੱਬ, ਬਿਜਵਾਤ, ਜੰਗਲ, ਗੋਂਦਲ ਬਾਰ, ਸਾਂਦਲ ਬਾਰ, ਗੰਜੀ ਬਾਰ, ਨੀਲੀ ਬਾਰ, ਰਾਵੀ ਬਾਰ, ਗੋਜਰ, ਪੁਣਛ ਤੇ ਗਲਿਆਤ।

ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪਛਾਣਾਂ

ਮੰਡ : ਜਿਥੋਂ ਦਰਿਆ ਵਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਦਰਿਆ ਦੀ ਛੱਡੀ ਜ਼ਮੀਨ

ਢਾਹਾ : ਜਿੱਧਰ ਨੂੰ ਦਰਿਆ ਢਾਹ ਲਾਉਂਦਾ ਹੋਵੇ

ਬੇਟ/ਖਾਦਰ : ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਨਾਲ ਵੱਸਦਾ ਇਲਾਕਾ

ਕੰਢੀ : ਪਹਾੜ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਵੱਸਦੇ ਇਲਾਕੇ

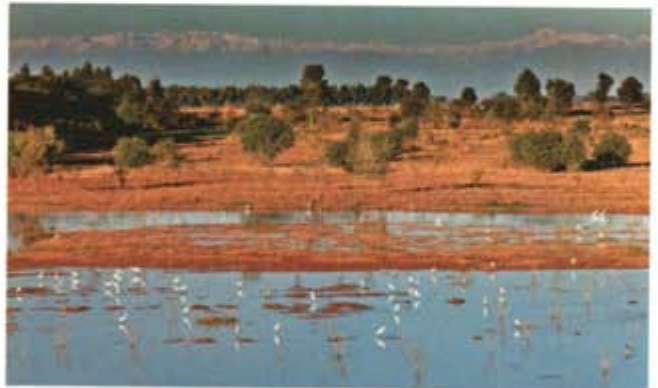
ਬਾਰ : ਬੇ-ਅਬਾਦ ਜੰਗਲ, ਜੋ ਖੇਤੀ ਲਈ ਨਾ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ

ਥਲ : ਜਿੱਥੇ ਜ਼ਮੀਨ ਰੇਤਲੀ ਹੋਵੇ

ਬਾਂਗੜ : ਦਰਿਆ ਤੋਂ ਦੂਰ ਉੱਚਾ ਵਾਹੀਯੋਗ ਇਲਾਕਾ

ਉਤਾੜ : ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਅਬਾਦ ਉੱਚਾ ਇਲਾਕਾ

ਹਠਾੜ : ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਅਬਾਦ ਨੀਵਾਂ ਇਲਾਕਾ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਖੜੀਆਂ ਪਹਾੜੀ ਲੜੀਆਂ

ਹਿੰਦੂਕੁਸ਼ : ਹਿੰਦੂਕੁਸ਼ ਲੜੀ ਹਿਮਾਲਿਆ ਦੇ ਪੂਰ ਪੱਛਮ 'ਚ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰਦੀ ਹੈ।

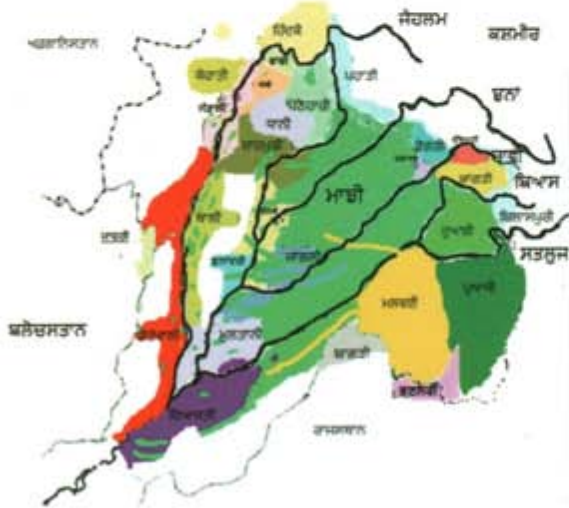
ਪੀਰ ਪੰਜਾਲ : ਇਹ ਹਿਮਾਲਿਆ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਖਿੱਤੇ 'ਚ ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਤੇ ਪੱਛਮ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੇ ਚੰਬੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਹੈ।

ਧੌਲੀਧਾਰ : ਦੁਧੀਆ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀ ਇਹ ਲੜੀ ਹਿਮਾਲਿਆ ਦੇ ਅੱਧ 'ਚ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ, ਕਾਂਗੜਾ ਤੇ ਮੰਡੀ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਸ਼ਿਵਾਲਿਕ : ਸ਼ਿਵਾਲਿਕ ਹਿਮਾਲਿਆ ਦੀ ਬਾਹਰੀ ਪਹਾੜ ਲੜੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਅਸਾਮ ਤੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ

ਮੈਦਾਨ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ

ਮਾਝੀ : ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਝਲੇ (Central) ਖਿੱਤੇ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਮਾਝੀ ਏ । ਇਹ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਲਿਖਤ ਪੜ੍ਹਤ ਦੀ ਬੋਲੀ ਰਹੀ ਏ ਤੇ ਇਹਨੂੰ ਟਕਾਸਲੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਦਾ ਦਰਜਾ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਏ । ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਲਾਹੌਰ ਸਣੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ, ਕਸੂਰ, ਤਰਨਤਾਰਨ, ਉਕਾੜਾ, ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ, ਫੈਸਲਾਬਾਦ, ਗੁੱਜਰਾਂਵਾਲਾ, ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ, ਸਿਆਲਕੋਟ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ, ਨਾਰੋਵਾਲ, ਗੁਜਰਾਤ, ਜਿਹਲਮ, ਪਾਕਪਟਨ, ਵਿਹਾੜੀ, ਸਾਹੀਵਾਲ, ਮੰਡੀ ਬਹਾਉਦੀਨ, ਚਿਨਿਓਟ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਝੰਗਵੀ/ਝੰਗੋਚੀ : ਜਿਥੇ ਦਰਿਆ ਜੇਹਲਮ ਤੇ ਝਨਾਂ ਆਪਸ 'ਚ ਆ
ਮਿਲਦੇ ਨੇ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਝੰਗ ਤੇ ਦੁਆਬੇ ਨੂੰ ਰਚਨਾ ਦੁਆਬ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ । ਇਸ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਝੰਗੋਚੀ ਤੇ ਰਚਨਾਵੀ ਵੀ
ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਝਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਰਾਵੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਸ਼ੋਰਕੋਟ ਤੇ ਰਾਵੀ ਟੱਪ ਕੇ ਬਿਲਾਵਲਪੁਰ, ਕਬੀਰਵਾਲ ਤੇ
ਖਾਨੇਵਾਲ ਤੱਕ ਵੱਡੇ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਸ਼ਾਹਪੁਰੀ: ਇਹ ਝਨਾਂ ਜੇਹਲਮ (ਝੱਜ) ਦੇ ਦੋਆਬ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦਰਿਆ ਏ ਸਿੰਧ ਤੱਕ ਸਰਗੋਧੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਸ਼ਾਹਪੁਰ, ਸਰਗੋਧਾ, ਖੁਸ਼ਾਬ, ਮੀਆਂਵਾਲੀ ਸਣੇ ਚਿਨਿਉਟ ਤੇ ਮੰਡੀ ਬਹਾਉਦੀਨ ਦੇ ਕੁਝ ਇਲਾਕਿਆਂ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਜਾਂਗਲੀ : ਇਹ ਬਾਰਾਂ (ਬੇਅਬਾਦ) 'ਚ ਨਹਿਰੀ ਕਾਲੋਨੀਆਂ ਵਸਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਥੇ ਵੱਸਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਹੈ । ਇਹ ਲਾਇਲਪੁਰ ਤੋਂ ਸਾਹੀਵਾਲ ਤੱਕ ਬਾਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਮੂਲ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਮਲਵਈ : ਮਲਵਈ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪਾਰਲੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਏ । ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਪਟਿਆਲਾ, ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ, ਬਠਿੰਡਾ, ਮੋਗਾ ਅਤੇ ਸੰਗਰੂਰ ਸਣੇ ਬਾਹਵਲਪੁਰ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸੇ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਬਠਿੰਡੇ ਤੋਂ ਉਤਲੇ ਪਾਸੇ

ਦੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ 'ਉਤਾੜ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ 'ਹਿਠਾੜ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਦੋਆਬੀ : ਇਹ ਦਰਿਆ ਬਿਆਸ ਤੇ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਗੱਭੇ ਪੈਂਦੇ ਇਲਾਕੇ ਪਹਾੜ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਵਲ ਨੂੰ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ, ਜਲੰਧਰ ਤੇ ਕਪੂਰਥਲਾ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਹੈ ।

ਪੁਆਧੀ : ਪਹਾੜ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਵਸਦੇ ਦੇਸ ਪੁਆਧ ਦੀ ਬੋਲੀ । ਦਰਿਆ ਸਤਲੁਜ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਘੱਗਰ ਦਰਿਆ ਦੇ ਵਹਿਣ ਦੇ ਗੈਲ ਗੈਲ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਸਿਰਮੌਰ, ਅੰਬਾਲਾ, ਕੁਰਕਸ਼ੇਤਰ, ਕੈਥਲ, ਪਟਿਆਲਾ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਰੋਪੜ, ਮੋਹਾਲੀ, ਸਮਰਾਲਾ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਬਾਗੜੀ : ਬਾਗੜੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦੱਖਣ 'ਚ ਰਾਜਸਥਾਨ ਨਾਲ ਲੱਗਦੇ ਬਾਂਗਰ ਦੇ ਖਿੱਤੇ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਏ । ਇਹ ਬੋਲੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅੱਧ ਰੇਤੀਲੇ ਇਲਾਕੇ ਹਨੂਮਾਨਗੜ੍ਹ, ਸ਼੍ਰੀਗੰਗਾਨਗਰ, ਚੁਰੂ, ਝਨਝਨੂ, ਸਿਰਸਾ, ਫਤਿਹਾਬਾਦ, ਹਿਸਾਰ, ਭਵਾਨੀ, ਫਾਜ਼ਿਲਕਾ, ਮੁਕਤਸਰ ਤੇ ਬਾਹਵਲਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ 'ਚ ਵਸਦੇ ਹਨ ।

ਭਟਨੇਰੀ : ਹਨੂਮਾਨਗੜ੍ਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ 'ਚ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਇੱਕ ਹੀ ਕਬੀਲੇ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਹੈ ।

ਪੋਠੋਹਾਰ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ

ਪੋਠੋਹਾਰੀ : ਪੋਠੋਹਾਰ ਅੱਧ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਾ ਏ ਜੋ ਪਖਤੂਨ ਹੱਦ ਤੋਂ ਜੇਹਲਮ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਤਰਦਾ ਏ । ਇਹ ਬੋਲੀ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ (ਇਸਲਾਮਾਬਾਦ), ਐਬਟਾਬਾਦ, ਮਰੀ , ਗੁੱਜਰਖਾਨ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ (ਰਵਾਲਕੋਟ) ਦੇ ਕੁਝ ਇਲਾਕਿਆਂ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਏ । ਵੱਡਾ ਇਲਾਕਾ ਹੇਠਾਂ ਮੀਰਪੁਰ ਤੱਕ ਇਹਦੇ ਬੋਲ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ।

ਹਿੰਦਕੋ : ਹਿੰਦਕੋ ਦਾ ਲਫਜ਼ੀ ਮਤਲਬ ਹਿੰਦਕੁਸ਼ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਏ । ਇਹ ਖ਼ੈਬਰ ਪਖਤੂਨ ਦੇ ਐਬਟਾਬਾਦ, ਮਾਨਸੇਹਰਾ, ਹਰੀਪੁਰ, ਬਟਗਰਾਮ, ਪਿਸ਼ਾਵਰ, ਅਟਕ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸੇ 'ਚ ਵੀ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਏ ।

ਧਾਨੀ : ਧਨਿਆਲ ਘਾਟੀ ਦੀ ਬੋਲੀ ਹੈ ਜੋ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਡਵੀਜ਼ਨ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਚਕਵਾਲ, ਜੇਹਲਮ ਅਤੇ ਅਟੋਕ ਵਿਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਜੰਡਾਲੀ : ਇਹ ਹਿੰਦਕੋ ਦੇ ਅਸਰ ਵਾਲੀ ਬੋਲੀ ਹੈ । ਜੋ ਚਕਵਾਲ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਤਲਕੰਗ ਤਹਿਸੀਲ ਤੇ ਹੋਰ ਇਲਾਕਿਆਂ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਛਾਛੀ : ਦਰਿਆ ਸਿੰਧ ਦੇ ਕੰਢੇ ਨਾਲ ਵੱਸਦੇ ਛੱਛ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਬੋਲੀ ਹੈ । ਇਹ ਅਟਕ, ਹਜ਼ਾਰੇ ਸਣੇ ਖੈਬਰ ਪਖਤੂਨ ਦੇ ਕੁਝ ਇਲਾਕਿਆਂ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਘੋਬੀ : ਇਹ ਬੋਲੀ ਅਟੋਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਦੋ ਤਹਿਸੀਲਾਂ ਪਿੰਡੀ ਗਹੀਬ ਤੇ ਫ਼ਤਿਹਜੰਗ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਏ । ਇਹ ਘੋਬਾ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਏ ਜੋ ਜੇਹਲਮ ਤੋਂ ਉਰੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਸਦੇ ਹਨ ।

ਕੋਹਾਟੀ : ਜੇਹਲਮ ਦਰਿਆ ਤੋਂ ਪਾਰ ਖੈਬਰ ਪਖਤੂਨ ਸੂਬੇ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਕੋਹਾਟੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਪਸ਼ਤੋ ਬੋਲਦੇ ਨੇ ਪਰ ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਕੋਹਾਟੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਹਿੰਦਕੋ ਵਰਗੀ ਏ ਪਰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਫਰਕ ਏ । ਮੂਲ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਏ । ਸਿਆਣੇ ਇਹਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਦੀ ਬੋਲੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ।

ਪਹਾੜ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ

ਕਾਂਗੜੀ : ਇਹ ਦਰਿਆ ਰਾਵੀ ਤੇ ਬਿਆਸ ਦੇ ਪਹਾੜੀ ਦੁਆਬੇ 'ਚ ਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਪਹਾੜਾਂ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਕਾਂਗੜਾ, ਹਮੀਰਪੁਰ ਸਣੇ ਚੰਬਾ, ਊਨਾ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੇ ਕੁਝ ਇਲਾਕਿਆਂ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਚੰਬਿਆਲੀ : ਇਹ ਚੰਬੇ ਦੇਸ਼ 'ਚ ਰਾਵੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਹੈ । ਇਹ ਔਧ-ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਚੰਬੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਗੱਦੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

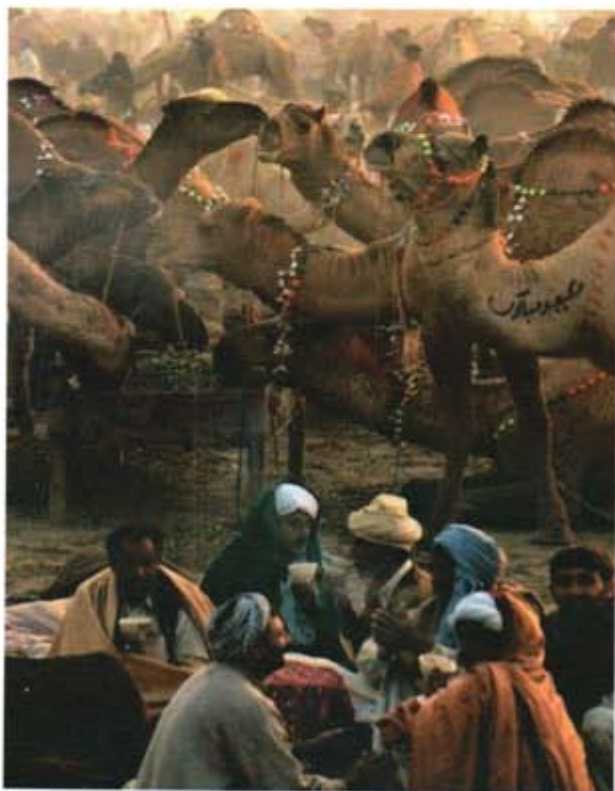
ਡੋਗਰੀ : ਇਹ ਬੋਲੀ ਪੀਰ-ਪੰਜਾਲ ਤੇ ਧੌਲੀਧਾਰ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਪੈਂਦੇ ਪਹਾੜੀ ਤੇ ਔਧ-ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਸਣੇ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸਿਆਂ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਥੇ ਝਨਾਂ, ਰਾਵੀ, ਤਵੀ ਤੇ ਉਜ ਦਰਿਆ ਵਗਦੇ ਹਨ । ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ : ਜੰਮੂ, ਕਠੂਆ, ਊਧਮਪੁਰ, ਡੋਡਾ, ਪੁਣਛ, ਕਿਸ਼ਤਵਾੜ, ਰਿਆਸੀ, ਸਾਂਬਾ, ਰਾਮਬਣ, ਰਜੌਰੀ ਤੇ ਪਠਾਨਕੋਟ ।

ਪਹਾੜੀ : ਇਹ ਪਹਾੜੀ ਘਾਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਹੱਦ ਦੇ ਨਾਲ ਹੇਠਾਂ ਪੋਠੋਹਾਰ ਤੱਕ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਸੈਰਗਾਹ ਮਰੀ, ਗਿਲਗਿਤ, ਕਸ਼ਮੀਰ ਅਤੇ ਪੁਣਛ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ 'ਚ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ।

ਬਿਲਾਸਪੁਰੀ / ਕਹਿਲੂਰੀ : ਇਹ ਕਹਿਲੂਰ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ 'ਚ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਸਣੇ ਰੂਪਨਗਰ ਤੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਤਹਿਸੀਲ ਦੇ ਕੁਝ ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਬਲ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ

ਸਰਾਇਕੀ : ਇਹ ਦਰਿਆ ਸਿੰਧ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਵੱਡੇ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਸਨੂੰ ਲਹਿੰਦੀ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਮੁਲਤਾਨ, ਮੁਜ਼ੱਫਰਗੜ੍ਹ, ਲਿਆਹ, ਡੇਰਾ ਗਾਜ਼ੀ ਖਾਂ, ਰਹੀਮਯਾਰ ਖਾਨ, ਲੋਧੜਾਂ ਤੇ ਰਾਠੀ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਰਿਆਸਤੀ : ਇਸ ਨੂੰ ਬਹਾਵਲਪੁਰ ਰਿਆਸਤ ਦੀ ਬੋਲੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਰਿਆਸਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਬਹਾਵਲਪੁਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਬਲਾਂ ਤੇ ਰੋਹੀ ਦੇ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਡੇਰੇਵਾਲੀ : ਇਹ ਸਿੰਧ ਦਰਿਆ ਤੋਂ ਪਾਰ ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ ਦੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸਿੰਧ ਦੇ ਬਲਾਂ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਸਨੂੰ ਬਲੀ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਇਹਦੇ 'ਤੇ ਸਿੰਧੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਦਾ ਅਸਰ ਹੈ । ਇਹ ਡੇਰਾ ਇਸਮਾਇਲ ਖਾਂ, ਡੇਰਾ ਗਾਜ਼ੀ ਖਾਂ ਤੇ ਰਾਜਨਪੁਰ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਬਲੋਚੀ : ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਇਹ ਬੋਲੀ ਮੁਲਤਾਨੀ (ਸਰਾਇਕੀ) ਤੇ ਸ਼ਾਹਪੁਰੀ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਅਸਰ ਵਾਲੀ ਪਰ ਵੱਖਰੀ ਬੋਲੀ ਏ । ਵੱਡੇ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਦਰਿਆ ਸਿੰਧ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਪੈਂਦੇ ਮੀਆਂਵਾਲੀ ਮੁਜ਼ੱਫਰਗੜ੍ਹ, ਲਿਆਹ, ਟੈਕ ਤੇ ਲਾਕੀ ਮਰਵਤ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਜਫਰੀ/ਖੇਤਰਾਨੀ : ਇਹ ਡੇਰੇਵਾਲੀ, ਬਲੋਚੀ ਤੇ ਸਿੰਧੀ ਦੇ ਅਸਰ ਵਾਲੀ ਡੇਰਾਜਾਤ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਹੈ । ਇਹ ਮੁਸਾਖੇਲ ਤੇ ਬਰਖਾਨ ਤਹਿਸੀਲਾਂ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਮੁੱਠਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਨੁੱਕਰੇ ਹਾਂ ਬੈਠੀ, ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ ਰਬਾਬ ਰਬਾਬੀਆਂ ਦੀ ।
ਪੁੱਛੀ ਸ਼ਰਫ ਨਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਾਤ ਮੇਰੀ, ਵੇ ਮੈਂ ਬੋਲੀ ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ।

ਫਿਰੋਜ਼ਦੀਨ ਸ਼ਰਫ

ਚਿੜੀ ਤੇ ਕਾਂ

ਇਕ ਵਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਏ ਕਾਂ ਤੇ ਚਿੜੀ ਦੀ ਸਾਂਝ ਪੈ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਲ੍ਹਣੇ ਵੀ ਇਕੋ ਰੁੱਖ 'ਤੇ ਪਾ ਲਏ। ਦੋਵੇਂ ਇਕੱਠੇ ਚੋਗਾ ਚੁਗਣ ਜਾਂਦੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਕਾਂ ਨੇ ਚਿੜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਰੋਜ਼ ਚੋਗਾ ਲੱਭਣ ਲਈ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਭਟਕਣਾ ਪੈਂਦਾ ਏ। ਕਿੰਨਾ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਜੇ ਉਹ ਰਲ ਕੇ ਖੇਤੀ ਕਰ ਲੈਣ। ਜਦੋਂ ਫਸਲ ਪੱਕ ਜਾਵੇਗੀ, ਉਹ ਅੱਧੀ-ਅੱਧੀ ਵੰਡ ਲੈਣਗੇ। ਚਿੜੀ ਨੂੰ ਕਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਚੰਗੀ ਲੱਗੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਇਕ ਟੋਟਾ ਵਾਹੀ ਲਈ ਚੁਣ ਲਿਆ। ਚਿੜੀ ਨੇ ਹਿੰਮਤ ਕਰਕੇ ਖੇਤ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਵੱਟਾਂ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਕਾਂ ਏਧਰ ਉਧਰ ਉੱਡਦਾ ਫਿਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਚਿੜੀ ਨੇ ਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਅੱਜ ਦਿਨ ਚੰਗਾ ਏ, ਚੱਲ ਹਲ ਵਾਹੀਏ।” ਕਾਂ ਗੱਲ ਟਾਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਚਿੜੀ ਨੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਕਾਂ ਆਖਣ ਲੱਗਾ :

ਚਿੜੀਏ ਨੀ ਚਿੜੀਏ
ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰੀਏ
ਮੈਂ ਸੋਨੇ ਦੀ ਚੁੰਝ ਘੜਾਉਨਾਂ
ਪੈਰੀਂ ਬੂਟ ਪਾਉਨਾਂ
ਤੂੰ ਚੱਲ ਮੈਂ ਆਉਨਾਂ

ਚਿੜੀ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਇਕੱਲੀ ਹਲ ਵਾਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਪਰ ਕਾਂ ਨਾ ਆਇਆ। ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਪੈਲੀ ਕਣਕ ਬੀਜਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਈ। ਚਿੜੀ ਨੇ ਕਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜ਼ਿੰਮੀਂਦਾਰ ਦੇ ਵਿਹੜੇ 'ਚ ਕਣਕ ਦੇ ਬੜੇ ਚੰਗੇ ਬੀਜ ਪਏ ਨੇ। ਆਪਾਂ ਉਹ ਲਿਆ ਕੇ ਬੀਜੀਏ। ਕਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ :

ਮੈਂ ਸੋਨੇ ਦੀ ਚੁੰਝ ਘੜਾਉਨਾਂ
ਪੈਰੀਂ ਬੂਟ ਪਾਉਨਾਂ
ਠੰਮ ਠੰਮ ਕਰਦਾ ਆਉਨਾਂ

ਕਾਂ ਨਾ ਆਇਆ ਪਰ ਚਿੜੀ ਨੇ ਦਾਣੇ ਢੋਹ ਕੇ ਭੋਇ 'ਚ ਫਸਲ ਬੀਜ ਦਿੱਤੀ ।
ਜਦੋਂ ਕਣਕ ਨੂੰ ਗੋਡੀ ਕਰਨ ਤੇ ਪਾਣੀ ਲਾਉਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਆਇਆ ਤਾਂ ਕਾਂ ਨੇ
ਫਿਰ ਝੂਠਾ ਲਾਰਾ ਲਾਇਆ ।

ਮੈਂ ਪੈਰੀ ਬੂਟ ਪਾਉਨਾਂ
ਨੁੰਮ ਨੁੰਮ ਕਰਦਾ ਆਉਨਾਂ
ਫਸਲ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਲਾਉਨਾਂ

ਕਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਖੇਤ ਨਾ ਆਇਆ । ਚਿੜੀ ਇਕੱਲੀ ਹੀ ਸਿਆਲਾਂ 'ਚ
ਕਣਕ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਲਾਉਂਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਫਸਲ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਦੀ ਰਹੀ । ਵਿਸਾਖੀ
ਆਈ ਤੇ ਕਣਕ ਪੱਕ ਗਈ । ਕਾਂ ਨੁਮਕਦਾ ਹੋਇਆ ਖੇਤ 'ਚ ਆ ਗਿਆ ।
ਝੂਮਦੇ ਹੋਏ ਕਣਕ ਦੇ ਸਿੱਟਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਕਾਂ ਨੇ ਚਿੜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ
ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰੀਂ ਕੱਲ੍ਹ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਰਲ ਕੇ ਵਾਢੀ ਕਰਾਂਗੇ । ਜਿੰਨੇ ਦਿਨ ਚਿੜੀ
ਕਣਕ ਵੱਢਦੀ ਤੇ ਗਾਹੁੰਦੀ ਰਹੀ, ਕਾਂ ਨਾ ਆਇਆ । ਜਦੋਂ ਚਿੜੀ ਨੇ ਕਣਕ
ਗਾਹ ਲਈ ਤਾਂ ਕਾਂ ਆ ਗਿਆ । ਉਹ ਕਣਕ ਦੇ ਦਾਣੇ ਤੇ ਤੂੜੀ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ
ਕਰਨ 'ਚ ਚਿੜੀ ਦਾ ਹੱਥ ਵਟਾਉਣ ਲੱਗਾ । ਜਦੋਂ ਕਣਕ ਦਾ ਬੋਹਲ ਤੇ ਤੂੜੀ
ਦੇ ਢੇਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਕਾਂ ਨੇ ਚਿੜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ
ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਤੂੜੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਢੇਰ ਤੂੰ ਰੱਖ ਲੈ । ਮੈਂ
ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਦਾਣਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਰ ਲਵਾਂਗਾ । ” ਚਿੜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ ਮੈਂ ਤੂੜੀ
ਸਿਰ 'ਚ ਮਾਰਨੀ ਆ ? ਇਹ ਮੇਰੇ ਕਿਸ ਕੰਮ ? ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਢਿੱਡ ਭਰਨ ਲਈ
ਅੱਧੇ ਦਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਨੇ । ” ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਕਾਂ ਲੜਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ
ਤੇ ਚਿੜੀ ਵਿਚਾਰੀ ਡਰ ਕੇ ਪਿਛੇ ਹਟ ਗਈ ।

ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਈ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਜ਼ੋਰ ਦਾ ਝੱਖੜ ਝੁੱਲਣ ਲੱਗਾ । ਫਿਰ
ਮੋਹਲੇਧਾਰ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਿਆ । ਚਿੜੀ ਤਾਂ ਤੂੜੀ ਦੇ ਢੇਰ 'ਚ ਵੜ ਗਈ ਪਰ ਕਾਂ
ਕੋਲੋਂ ਦਾਣਿਆਂ ਦੇ ਬੋਹਲ 'ਚ ਵੜਿਆ ਨਾ ਗਿਆ । ਝੱਟ ਕੁ ਮਗਰੋਂ ਗੜੇ ਪੈਣ
ਲੱਗੇ । ਕੁਝ ਗੜੇ ਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰ 'ਚ ਵੱਜੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਧੌਣ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੀ । ਮੀਂਹ
ਰੁਕਿਆ ਤਾਂ ਚਿੜੀ ਤੂੜੀ ਦੇ ਢੇਰ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ । ਉਹਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ
ਕਾਂ ਦਾਣਿਆਂ ਦੇ ਬੋਹਲ 'ਤੇ ਮਰਿਆ ਪਿਆ ਸੀ । ਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਦਨੀਤੀ
ਦਾ ਫਲ ਮੌਤ ਮਿਲੀ ਅਤੇ ਚਿੜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਫਲ ਦਾਣੇ ਮਿਲ
ਗਏ ।

ਮਾਂ ਦੇ ਬੋਲ ਤੇ ਪੁੱਤਾਂ ਦਾ ਕੋਲ

ਮਾਂ ਦੇ ਬੋਲ

ਬਾਣੀ ਮੈਂ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ
ਸੁਖਨ ਮੀਆਂ ਵਾਰਿਸ ਦਾ
ਬੁੱਲੇ ਦੀ ਸਾਰੰਗੀ ਦੀ
ਮੈਂ ਮਿੱਠੀ-ਮਿੱਠੀ ਤਾਨ ਹਾਂ

ਮੈਂ ਹਾਂ ਸਿਹਰਾ ਬੋਲੀ
ਗਾਉਣ ਹਾਂ ਮੈਂ ਗਿੱਧਿਆਂ ਦਾ
ਪੀੜੀ ਡਾਹ ਕੇ ਪਿੜ ਵਿੱਚ
ਬੈਠੀ ਮੈਂ ਰਕਾਨ ਹਾਂ

ਸਹੁ ਮੈਨੂੰ ਲੱਗੇ
ਮੀਆਂ ਰਾਂਝਣੇ ਦੀ ਵੰਝਲੀ ਦੀ
ਮੈਂ ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ,
ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜੁਬਾਨ ਹਾਂ

ਪੁੱਤਾਂ ਦਾ ਕੋਲ

ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਉਣੀ
ਏਹੋ ਜਿੰਦ-ਜਾਨ ਸਾਡੀ
ਮੋਤੀਆਂ ਦੀ ਖਾਨ ਸਾਡੀ
ਹੱਥੋਂ ਨਹੀਂ ਗੁਆਉਣੀ
ਬੋਲੀ ਹੈ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਡੀ
ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਉਣੀ

ਤ੍ਰਿੰਝਣਾਂ, ਭੰਡਾਰਾਂ ਵਿੱਚ
ਵੰਝਲੀ ਤੇ ਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ
ਮਿੱਠੀ ਤੇ ਸੁਹਾਉਣੀ
ਬੋਲੀ ਹੈ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਡੀ
ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਉਣੀ

ਜੋਧ ਤੇ ਕਮਾਈਆਂ ਵਿੱਚ
ਜੰਗਾਂ ਤੇ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿੱਚ
ਇਹੋ ਜਿੰਦ ਪਾਉਣੀ
ਬੋਲੀ ਹੈ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਡੀ
ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਉਣੀ

ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਕਿਆਰੀ ਸਾਡੀ
ਸੁੱਖਾਂ ਦੀ ਅਟਾਰੀ ਸਾਡੀ
ਭੁੱਲ ਕੇ ਨਹੀਂ ਢਾਹੁਣੀ
ਬੋਲੀ ਹੈ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਡੀ
ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਉਣੀ

ਰਾਜਾ ਰਸਾਲੂ

ਪੂਰਨ ਭਗਤ ਦੇ ਵਰ ਨਾਲ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ਰਾਜੇ ਸਲਵਾਨ ਦੇ ਘਰ ਜੰਮਿਆ ਰਾਜਾ ਰਸਾਲੂ ਬਲਵੰਤ ਤੇ ਤਾਕਤਵਰ ਰਾਜਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੁਖੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਕ ਵਾਰ ਰਾਜਾ ਰਸਾਲੂ ਲੰਮੇ ਰਾਹੀਂ ਪਿਆ, ਡੂੰਘੀਆਂ ਤਿਰਕਾਲਾਂ ਵੇਲੇ ਮਾਣਕਿਆਲੇ ਪਿੰਡ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਰਾਤ ਕੱਟਣ ਲਈ ਉਹ ਇਕ ਘਰ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਲੰਘਿਆ। ਉਸ ਘਰ ਬੁੱਢੀ ਮਾਈ ਤੰਦੂਰ 'ਤੇ ਰੋਟੀਆਂ ਥੱਪਦੀ ਹੋਈ ਕਦੇ ਖਿੜ-ਖਿੜ ਹੱਸਦੀ ਤੇ ਕਦੇ ਹਉਕੇ ਭਰ ਕੇ ਰੋਣ ਲਗਦੀ। ਰਸਾਲੂ ਨੇ ਮਾਈ ਤੋਂ ਉਸ ਦੇ ਹਾਸੇ ਤੇ ਰੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ।

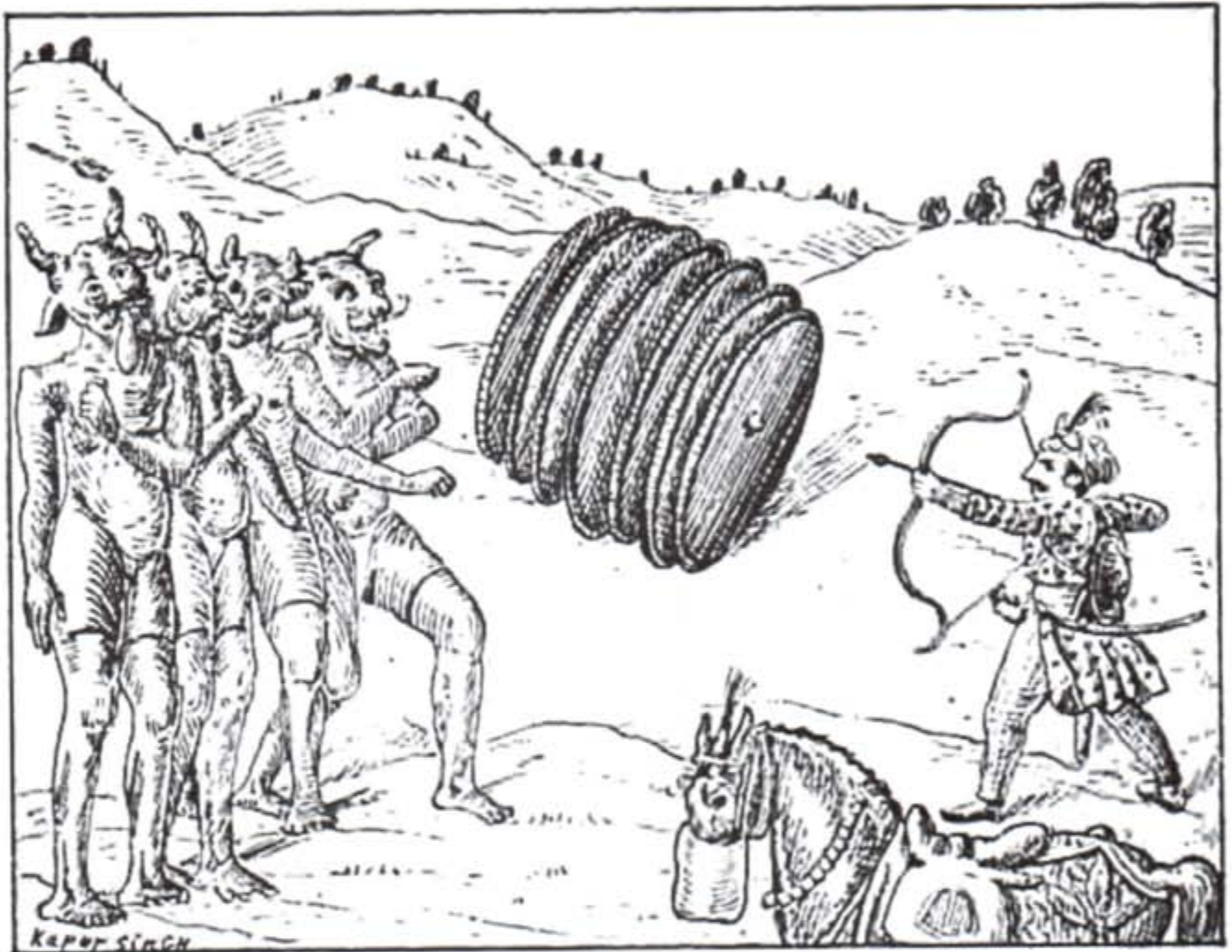
ਬੁੱਢੀ ਮਾਈ ਨੇ ਹਉਕਾ ਭਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਈ, “ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਾਹਰ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਸੱਤ ਦਿਓ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਰੋਜ਼ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ 'ਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੰਦੇ ਤੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਖਾ ਜਾਂਦੇ। ਫਿਰ ਨਗਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਮਾਣਕ ਨੇ ਦਿਓਆਂ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਰਾਜਾ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਾਣ ਲਈ ਇਕ ਬੰਦਾ, ਰੋਟੀਆਂ, ਸਬਜ਼ੀ ਤੇ ਇਕ ਝੋਟਾ ਭੇਜਿਆ ਕਰੇਗਾ। ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਦਿਓ ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਨਾ ਆਵੇ ਤੇ ਨਾ ਖਰੂਦ ਕਰੇ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਪਿੰਡ ਦਾ ਇਕ ਬੰਦਾ ਝੋਟੇ ਉਤੇ ਸਵਾ ਮਣ ਰੋਟੀਆਂ ਤੇ ਸਲੂਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਜੰਗਲ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ। ਦਿਓ ਉਸ ਬੰਦੇ ਤੇ ਝੋਟੇ ਨੂੰ ਰੋਟੀਆਂ ਸਣੇ ਡਕਾਰ ਜਾਂਦੇ। ਮਾਈ ਨੇ ਰਾਜੇ ਰਸਾਲੂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹਦੇ 6 ਪੁੱਤ ਦਿਓ ਖਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਸੱਤਵੇਂ ਦੀ ਵਾਰੀ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਵਿਆਹ ਮੈਂ ਕੱਲ੍ਹ ਈ ਕੀਤਾ। ਹੱਸਦੀ ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ, ਘਰ ਵਹੁਟੀ ਆਈ ਬੈਠੀ ਏ। ਅਨੰਦ ਤੇ ਸ਼ਗਨਾਂ ਦੀ ਘੜੀ ਏ। ਰੋਂਦੀ ਮੈਂ ਤਾਂ ਹਾਂ ਕਿ ਹੁਣੇ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤ ਘਰੋਂ ਜੰਗਲ ਵੱਲ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਤੇ ਘੜੀ ਕੁ ਨੂੰ ਦਿਓਆਂ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਮਾਰ ਖਾਣਾ।”

ਰਾਜੇ ਰਸਾਲੂ ਕੋਲੋਂ ਮਾਈ ਦਾ ਦੁੱਖ ਜਰਿਆ ਨਾ

ਗਿਆ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ, “ਮਾਈ ਰੋ ਨਾ, ਅੱਜ ਤੇਰੇ ਪੁੱਤ ਦੀ ਥਾਂ ਮੈਂ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਅਸੀਸਾਂ ਦੇਹ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੀਅ ਨਾਸ ਕਰ ਕੇ ਮੁੜਾਂ।” ਮਾਈ ਨੇ ਉਸਦਾ ਸਿਰ ਪਲੋਸਿਆ। ਰਾਜੇ ਰਸਾਲੂ ਨੇ ਜੰਗਲ 'ਚ ਜਾ ਕੇ ਦਿਓਆਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਿਆ। ਦਿਓਆਂ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਡਰਾਉਣ ਤੇ ਮਾਰਨ ਲਈ ਬੋਹੜ-ਪੁੱਟ ਝੱਖੜ ਝੁਲਾਏ, ਮੋਹਲੇਧਾਰ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਾਏ,

ਅਸਮਾਨ ਤੋਂ ਕਹਿਰਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਵਰਾਈ ਤੇ ਭੂਚਾਲ ਲਿਆਂਦੇ ਪਰ ਰਾਜੇ ਰਸਾਲੂ ਦੇ ਲੋਹੇ ਵਰਗੇ ਸਰੀਰ ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਦਿਓਆਂ ਨਾਲ ਘੋਰ ਜੰਗ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰ ਕੇ ਛੇ ਦਿਓ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ। ਸੱਤਵਾਂ ਦਿਓ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਬੋਰਾ ਸੀ, ਰਸਾਲੂ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਉਹ ਜੰਗਲ ਦੇ ਪਾਰ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਇਕ ਗੁਫਾ 'ਚ ਜਾ ਵੜਿਆ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਚਾਂਗਰਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਅੱਜ ਵੀ ਪਹਾੜਾਂ 'ਚ ਗੂੰਜਦੀ ਹੈ। ਮਾਰਗਲਾ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ 'ਚ ਜਦ ਵੀ ਬੱਦਲ ਗਰਜਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਲੋਕ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ, “ਬੋਰਾ ਗਰਜਿਆ”। ਪਰ ਉਹ ਅੱਜ ਵੀ ਰਾਜੇ ਰਸਾਲੂ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਗੁਫਾ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ।

ਢਾਹਵਾਂ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਕਿੰਗਰੇ ਤੇ ਭਾਜੜ ਪਾਵਾਂ ਲਾਹੌਰ - ਦੁੱਲਾ ਭੱਟੀ

ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ

ਬਾਬੂ ਸਰਦਾਰ ਖਾਨ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਵੱਸਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਅੰਨ ਜਲ ਦੀ ਖੇਡ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਪੂਰਬ 'ਚ ਹਿੰਦੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਲਵਾ ਦਿੱਤੀ। ਉਹਦਾ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਪੁੱਤ ਵੀ ਸੀ। ਉਹਦਾ ਨਾਂ ਰਹੀਮ ਬਖਸ਼ ਸੀ। ਬਾਬੂ ਸਰਦਾਰ ਖਾਨ ਬਾਹਰੋਂ ਕੰਮ ਤੋਂ ਥੱਕ ਕੇ ਘਰ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਹਾਉਕਾ ਲੈ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ, “ਨਹੀਂ ਰੀਸਾਂ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ।” ਰਹੀਮ ਬਖਸ਼ ਅਜੇ ਤੀਜੀ 'ਚ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੇ ਮਾਪੇ ਪੰਜਾਬ ਛੱਡ ਕੇ ਪੂਰਬੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਆ ਗਏ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਕੋਲੋਂ ਰੋਜ਼ ਸੁਣਦਾ ਸੀ, “ਨਹੀਂ ਰੀਸਾਂ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ।” ਪਰ ਉਹਨੂੰ ਗੱਲ ਸਮਝ ਨਾ ਆਉਂਦੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਬਾਬੂ ਸਰਦਾਰ ਖਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਨਹੀਂ ਰੀਸਾਂ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਤਾਂ ਰਹੀਮ ਬਖਸ਼ ਕਹਿੰਦਾ, “ਅੱਬਾ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਰੋਜ਼ ਪੰਜਾਬ-ਪੰਜਾਬ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ, ਉਥੇ ਕੀ ਹੈ?” ਸਰਦਾਰ ਖਾਨ ਦਾ ਹਉਕਾ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਠੰਢਾ ਸਾਹ ਲੈ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ, “ਪੁੱਤ ਦੇਖੇ ਸੁਣੇ ਦਾ ਫਰਕ ਹੁੰਦਾ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਲੱਖ ਦੱਸਾਂ, ਤੈਨੂੰ ਉਹ ਸਵਾਦ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ, ਜੋ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖ ਕੇ ਆਉਂਦਾ। ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਇਹ ਆ ਕਿ ਉੱਥੇ ਬੜੀਆਂ ਬਰਕਤਾਂ ਨੇ। ਉਥੇ ਲੋਕ ਰੱਜੇ ਪੁੱਜੇ ਤੇ ਸੋਹਣੀਆਂ ਸੂਰਤਾਂ ਵਾਲੇ ਨੇ। ਸਾਡੀ ਬੋਲੀ ਬੜੀ ਮਿੱਠੀ ਏ। ਇਹ ਪੂਰਬੀਏ ਤਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਬੜ ਬੜ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।” ਰਹੀਮ ਬਖਸ਼ ਕਹਿੰਦਾ, “ਆਹੋ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ।” ਸਰਦਾਰ ਖਾਨ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਦੱਸਣ ਲੱਗਾ, “ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਬੜੀ ਸੋਹਣੀ ਕਣਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੇ ਖੂਹ ਤੇ ਨਲਕੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਨੇ। ਦਰਿਆ ਤੇ ਨਹਿਰਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਤਰ ਰੱਖਦੀਆਂ ਨੇ।”

ਰਹੀਮ ਬਖਸ਼ ਕਹਿੰਦਾ, “ਮਾਂ ਕਹਿੰਦੀ ਏ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੇ ਰੁੱਖ ਬੂਟੇ, ਦਰਿਆ ਪਹਾੜ ਤੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਲ-ਫੁੱਲ ਹਨ।” ਬਾਬੂ ਸਰਦਾਰ ਖਾਨ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਠੀਕ ਕਹਿੰਦੀ ਏ। ਉਥੇ ਛੇ ਰੁੱਤਾਂ ਨੇ। ਬੰਦਾ ਇਕ ਮੌਸਮ ਤੋਂ ਅੱਕ ਜਾਵੇ ਤਾਂ

ਨਾਲ ਹੀ ਦੂਜਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਨਾ ਅੱਤ ਦੀ ਗਰਮੀ ਤੇ ਨਾ ਅੱਤ ਦੀ ਠੰਢ। ਸਾਉਣ 'ਚ ਮੋਹਲੇਧਾਰ ਮੀਂਹ ਪੈਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਹਨੇਰੀਆਂ ਵਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਇਉਂ ਲਗਦਾ ਜਿਉਂ ਪੰਜਾਬ ਰੱਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਹੋਵੇ।” ਫਿਰ ਰਹੀਮ ਬਖਸ਼ ਨੇ ਇਕ ਸਾਰ ਈ ਕਈ ਕੁਝ ਪੁੱਛ ਲਿਆ ਤਾਂ ਬਾਬੂ ਸਰਦਾਰ ਖਾਨ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਕ ਪਾਸੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਉੱਚੇ ਤੇ ਬਰਫਾਂ ਲੱਦੇ ਪਹਾੜ ਨੇ, ਉੱਤਰ ਪੂਰਬ 'ਚ ਪੋਠੋਹਾਰ ਤੇ ਹੇਠਾਂ ਦੱਖਣ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਰੇਤੀਲੇ ਥਲ ਹਨ। ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮਿੱਟੀਆਂ, ਪਾਣੀ ਦੇ ਮੰਡ, ਭਾਂਤ ਸੁਭਾਂਤ ਰੁੱਖ-ਬੂਟੇ, ਘਾਹ, ਕੰਢੇ ਤੇ ਕਰੀਰ ਹਨ। ਜੰਗਲਾਂ 'ਚ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਅ ਜੰਤੂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਨਮੋਹਣੇ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਧੂਹ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਨੇ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕਣਕ, ਮੱਕੀ, ਬਾਜਰਾ, ਛੋਲੇ, ਪੱਠੇ, ਦਾਲਾਂ ਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਉੱਥੇ 40 ਦੇ ਕਰੀਬ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇ ਤੇ ਬਾਕੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪੰਜਾਬ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਵਸਦਾ ਏ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਦੇ ਦਾਰੂ ਹਨ। ਆਏ ਦਿਨ ਮੇਲੇ, ਮੱਸਿਆ, ਉਰਸ, ਧਾਰਮਕ ਤਿਉਹਾਰ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਦਿਹਾੜੇ ਮਿਲਜੁਲ ਕੇ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਰੁੱਤ ਬਦਲਦੀ ਏ ਤਾਂ ਦਿਵਾਲੀ, ਲੋਹੜੀ, ਈਦ, ਵਿਸਾਖੀ ਤੇ ਹੋਲੀ ਵਰਗੇ ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਗੁਰੂ-ਪੀਰ ਸਾਂਝੇ ਨੇ ਤੇ ਸਾਰੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਹਿੰਦੂਆਂ, ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਗੁਰੂ-ਪੀਰ ਏ।” ਰਹੀਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੱਬਾ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜਾ ਸੁਆਦ ਆਇਆ। ਜਦੋਂ ਉਹਦੇ ਪਿਉ ਨੇ ਦੁਆਬੇ ਦੀਆਂ ਅੰਬੀਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਦੱਸੀ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਕੱਚੀਆਂ ਅੰਬੀਆਂ ਦੀ ਖਟਿਆਈ ਆਉਣ ਲੱਗੀ। ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ਗੁੜ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹਦਾ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਹ ਨਿੱਤ ਜ਼ਿੰਦ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਵੇਖਣ ਜਾਣਾ।

ਆਖਰ ਬਾਬੂ ਸਰਦਾਰ ਖਾਨ ਨੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਲਈ ਤੇ ਨਵੇਂ ਸ਼ਹਿਰ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਜੱਬੋਵਾਲ ਮੁੜ ਆਇਆ। ਸਿਆਲੀ ਦਿਨ ਸਨ। ਰਸੇ ਹੋਏ ਗੰਨਿਆਂ ਅਤੇ ਤੋਰੀਏ ਦੇ ਪੀਲੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਮਹਿਕ ਹਵਾ 'ਚ ਨਸ਼ਾ ਘੋਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਰਹੀਮ ਬਖਸ਼ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਤੇ ਰੰਗ-ਬਰੰਗੇ ਫੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਸਜੀਆਂ ਪੈਲੀਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਰਹੀਮ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਆਉਣ ਦਾ ਸਭ ਨੇ ਬੜਾ ਚਾਅ ਕੀਤਾ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਉਹਦੀ ਦਾਦੀ ਨੇ ਸਰ੍ਹੋਂ ਦੀਆਂ ਗੰਦਲਾਂ ਦੇ ਸਾਗ 'ਚ ਮੱਖਣ ਪਾ ਕੇ ਮੱਕੀ ਦੀ ਰੋਟੀ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਉਹ ਉਂਗਲਾਂ ਚੱਟਣ ਲੱਗਾ। ਦਾਦੀ ਨੇ ਰਹੀਮ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਦਬਕਾ ਮਾਰ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਵੇ ਛੋਹਦਿਆ, ਸਾਗ ਹੋਰ ਲੈ ਲਈ ਉਂਗਲਾਂ ਨਹੀਂ ਚੱਟੀ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ।”

ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ 'ਚ ਘੁੰਮ ਕੇ ਤੇ ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਹਰਿਆਲੀ ਮਾਣ ਕੇ ਸਰਦਾਰ ਖਾਨ ਰਹੀਮ ਤੇ ਉਸਦੀ ਅੰਮੀ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖਾਉਣ ਲੈ ਗਿਆ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਰੋਵਰ ਵਿੱਚ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਥਾਂ ਦੇਖ ਕੇ ਰਹੀਮ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਬੜਾ ਰੱਜ ਆਇਆ। ਫਿਰ ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਗਏ। ਦਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ 'ਤੇ ਚਾਦਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਖਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਕਾਇਮ-ਦਾਇਮ ਰਹਿਣ ਦੀ ਮੰਨਤ ਮੰਗੀ। ਸਾਰੇ ਟੱਬਰ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ 'ਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਵੇਖਿਆ। ਸ਼ਾਲਾਮਾਰ ਬਾਗ ਦੀਆਂ ਰੌਣਕਾਂ ਨੇ ਰਹੀਮ ਦਾ ਮਨ ਮੋਹ ਲਿਆ। ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਸ ਨੇ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੇ ਵੇਖੇ। ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਵੰਨ ਸੁਵੰਨੇ ਖਾਣੇ ਖਾ ਕੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹੀਮ ਮੋਟਾ ਤਾਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਿੰਡ 'ਚ ਰਹੀਮ ਦਾ ਚਾਚਾ ਸੱਜਣ ਸਿੰਘ ਇਕ ਦਿਨ ਉਸਨੂੰ ਛਿੱਤ ਵਿਖਾਉਣ ਲੈ ਗਿਆ। ਛੇ-ਛੇ ਫੁੱਟ ਦੇ ਜਵਾਨ ਤੇ ਗੁੰਦਵੇਂ ਸਰੀਰਾਂ ਵਾਲੇ ਗੱਭਰੂ ਵੇਖ ਕੇ ਰਹੀਮ ਬਖਸ਼ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਚਾਚੇ ਸੱਜਣ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮੋਢਿਆਂ 'ਤੇ ਬਹਿ ਕੇ ਸਾਰਾ ਮੇਲਾ ਵੇਖਿਆ। ਚਾਚੇ ਨੇ ਰਹੀਮ ਨੂੰ ਗੁਰਾਂਦਿੱਤੇ ਬਾਣੀਏ ਦੀ ਹੱਟ ਤੋਂ ਜਲੇਬੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਛਿੱਤ ਤੋਂ ਮੁੜਦਿਆਂ ਰਹੀਮ ਨੇ ਚਾਚੇ ਸੱਜਣ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿੰਨਤ ਕੀਤੀ, “ਚਾਚਾ, ਜੇ ਮੇਰੇ ਪੇ ਨੂੰ ਸਦਾ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਰਹਿਣ ਲਈ ਮਨਾ ਲਵੇਂ ਤਾਂ ...?” “ਤਾਂ?” ਚਾਚੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ। “ਫੇਰ ਆਹ ਬਚੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਜਲੇਬੀਆਂ ਤੇਰੀਆਂ।” ਚਾਚੇ ਸੱਜਣ ਨੇ, ਰਹੀਮ ਦੀ ਗੱਲ ਪੁੱਟ ਕੇ ਕਿਹਾ ਪੁੱਤਰਾ, “ਆਪਣੀਆਂ ਜਲੇਬੀਆਂ ਤੂੰ ਸਾਂਭ ਤੇ ਤੇਰੇ ਪਿਉ ਨੂੰ ਮੈਂ ਸਾਂਭਦਾ। ਸਾਡਾ ਕਿਹੜਾ ਚਿੱਤ ਲੱਗਦਾ ਆਪਣੇ ਯਾਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ।”

ਪੋਰਸ ਤੇ ਸਿਕੰਦਰ

ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਹੀ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਦੇਸ ਸਾਰਾ ਆਜ਼ਾਦ ਸੀ। ਅੱਜ ਤੋਂ ਤੇਈ ਸੌ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਪਰਦੇਸੀ ਰਾਜਾ ਇਧਰ ਆਇਆ। ਉਸਦਾ ਨਾਂ ਸਿਕੰਦਰ ਸੀ ਤੇ ਯੂਨਾਨ ਦੇਸ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਕਈ ਦੇਸਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ 'ਚ ਮਿਲਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਪੱਛਮ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਜਿੱਤਦਾ ਜਿੱਤਦਾ ਸਾਡੇ ਸਿੰਧ ਦਰਿਆ ਕੋਲ ਪੁੱਜਾ। ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ ਬੇੜੀਆਂ ਦਾ ਪੁਲ ਸੀ। ਸਿਕੰਦਰ ਆਪਣਾ ਲਾਮ ਲਸ਼ਕਰ ਲੈ ਕੇ ਬੇੜੀਆਂ ਵਾਲੇ ਪੁਲ ਥਾਣੀਂ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਵੜਿਆ। ਸਿਆਣੇ ਦੱਸਦੇ ਨੇ ਕਿ ਉਸ ਕੋਲ ਇਕ ਲੱਖ ਪੈਦਲ ਫੌਜੀ ਤੇ 15000 ਘੋੜ-ਸਵਾਰ ਸਨ।

ਸਿਕੰਦਰ ਟੈਕਸਲਾ ਦੇ ਰਾਜੇ ਅੰਬੀ ਦੇ ਆ ਦੁਆਲੇ ਹੋਇਆ। ਅੰਬੀ ਦੀ ਗਵਾਂਢ 'ਚ ਰਾਜੇ ਪੋਰਸ ਨਾਲ ਪੁਰਾਣੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਸੀ। ਉਹ ਅੱਗਲਵਾਂਢੀ ਸਿਕੰਦਰ ਕੋਲ ਪੁੱਜਾ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਲੜਾਈ ਕਿਉਂ ਕਰਦਾ ਏਂ? ਮੈਂ ਪੋਰਸ ਦਾ ਰਾਜ ਜਿੱਤਣ 'ਚ ਤੇਰੀ ਮਦਦ ਕਰਾਂਗਾ। ਸਿਕੰਦਰ ਨੇ ਅੰਬੀ ਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲਈ। ਟੈਕਸਲਾ ਰਾਜ ਦਾ ਬੰਨਾ ਜੇਹਲਮ ਦਰਿਆ ਤੱਕ ਸੀ। ਅੱਗੇ ਜੇਹਲਮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਝਨਾਂ ਦਰਿਆ ਤੱਕ ਪੋਰਸ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ। ਸਿਕੰਦਰ ਨੇ ਅੰਬੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਪੋਰਸ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜੇਹਲਮ ਦਰਿਆ ਵਿੱਚ ਹੜ੍ਹ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ ਪੁਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਿਕੰਦਰ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਕਈ ਦਿਨ ਜੇਹਲਮ ਕੰਢੇ ਪਾਣੀ ਲਹਿਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਰਾਜੇ ਪੋਰਸ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਸਿਕੰਦਰ ਦੇ ਹਮਲੇ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ 40,000 ਫੌਜ, ਹਾਥੀ ਤੇ ਰੱਥ ਦਰਿਆ ਦੇ ਉਰਲੇ ਬੰਨੇ ਲਾ ਦਿੱਤੇ। ਸਿਕੰਦਰ ਬੜਾ ਚਾਤਰ ਚਲਾਕ ਹਮਲਾਵਰ ਸੀ। ਉਹ ਚਾਲਾਂ ਖੇਡਣ ਲੱਗਾ। ਉਹ ਹਰੇਕ ਰਾਤ ਨੂੰ ਪੋਰਸ ਦੀ ਫੌਜ 'ਚ ਰੌਲਾ ਪਵਾ ਦਿੰਦਾ ਕਿ ਅੱਜ ਸਿਕੰਦਰ ਹਮਲਾ ਕਰੇਗਾ। ਫੌਜ ਹਰ ਰਾਤ ਉਨੀਂਦਰਾ ਕੱਟਦੀ ਤੇ ਥਕਾਵਟ ਨਾ ਲਹਿੰਦੀ।

ਆਖਰ ਇਕ ਦਿਨ ਪਾਣੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਘਟਿਆ ਤਾਂ ਸਿਕੰਦਰ ਨੇ ਜੇਹਲਮ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਪੋਰਸ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੂਰਮੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਰਨ ਮਾਰਨ ਲੱਗੇ। ਪੋਰਸ ਲੰਮਾ ਜੁਆਨ ਗੱਭਰੂ ਸੀ। ਉਹ ਬੜੀ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਲੜਿਆ ਤੇ ਸਿਕੰਦਰ ਦੇ ਕਈ ਜਰਨੈਲ ਮਾਰ ਸੁੱਟੇ। ਸਿਕੰਦਰ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਪੋਰਸ ਨੂੰ ਇਸ ਜੰਗ ਵਿਚ ਨੌਂ ਜ਼ਖ਼ਮ ਲੱਗੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਜ਼ਖ਼ਮ ਉਸ ਦੇ ਸੱਜੇ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਲੱਗਾ। ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੇ ਬੜੀ ਤਬਾਹੀ ਹੋਈ, ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਹਾਰ ਮੰਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਸਿਕੰਦਰ ਦੇ ਫ਼ੌਜੀ ਕੁੱਤਿਆਂ ਵਾਂਗ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਰੋ ਰੋ ਕੀਰਨੇ ਪਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਕੇ ਪੋਰਸ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਸਿਕੰਦਰ ਆਪ ਵੀ ਥੱਕ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੰਗ ਬਹੁਤਾ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਗਈ। ਫਿਰ ਸਿਕੰਦਰ ਸੰਘ ਪਾੜ ਕੇ ਬੋਲਿਆ, “ਓ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰਾਜਿਆ! ਐ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵੱਡੇ ਇਨਸਾਨ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਫ਼ੌਜੀ ਨਾ ਮਰਵਾਈਏ। ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰ ਲਈਏ।” ਪੋਰਸ ਸੁਲ੍ਹਾ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਆਖਰ ਸਿਕੰਦਰ ਦੇ ਮਿੰਨਤ ਤਰਲਾ ਕਰਨ 'ਤੇ ਗੱਲ ਸੁਲ੍ਹਾ-ਸਫਾਈ 'ਤੇ ਮੁੱਕ ਗਈ।

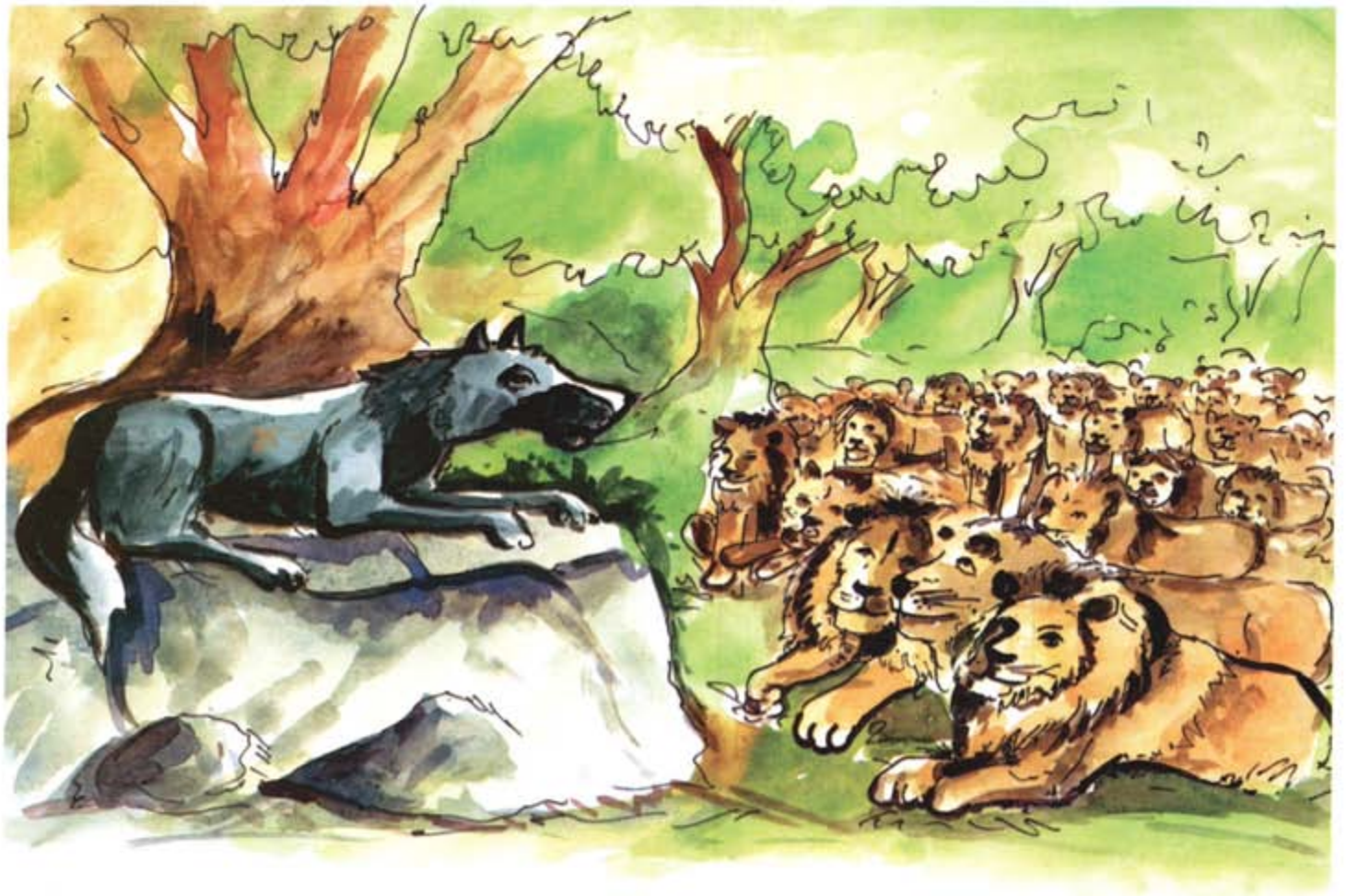
ਜਦੋਂ ਸਿਕੰਦਰ ਤੇ ਪੋਰਸ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਸਿਕੰਦਰ ਪੋਰਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਿਕੰਦਰ ਦਾ ਕੱਦ ਸਾਢੇ 5 ਫੁੱਟ ਸੀ ਅਤੇ ਪੋਰਸ ਦਾ 7 ਫੁੱਟ। ਪੋਰਸ ਦਾ ਜੁੱਸਾ ਤੇ ਕੱਦ ਵੇਖ ਕੇ ਸਿਕੰਦਰ ਘਬਰਾ ਗਿਆ। ਝੱਟ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਪਹਿਲ ਕੀਤੀ ਤੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ। ਸਿਕੰਦਰ ਆਖਣ ਲੱਗਾ, “ਮੈਂ ਜੰਗਬੰਦੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਲਈ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ?”

ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ ਬੜੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਇਰਾਦੇ ਅਤੇ ਪੱਕੇ ਕਿਰਦਾਰ ਨਾਲ ਸਿਕੰਦਰ ਵੱਲ ਵੇਖਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਆਖਣ ਲੱਗਾ, “ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ, ਜੋ ਇਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੂਜੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਲਈ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।” ਸੁਲ੍ਹਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿਕੰਦਰ ਤੇ ਪੋਰਸ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਬੇਲੀ ਬਣ ਗਏ। ਸਿਕੰਦਰ ਨੇ ਜੰਗਬੰਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੋਰਸ ਦੀ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ।

ਸਿਕੰਦਰ ਘਰੋਂ ਦੁਨੀਆ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜੰਗੀ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਤੇ ਖਤਰਨਾਕ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਸਿਕੰਦਰ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਾਰ ਖਾਣੀ ਪਈ। ਆਖਰ ਉਸ ਨੇ ਪਰਤ ਜਾਣ ਦਾ ਰਾਹ ਫੜਿਆ। ਤਾਰੀਖੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਪੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿਕੰਦਰ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਜੇ ਕਦੇ ਪੋਰਸ ਨਾ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਸਿਕੰਦਰ ਦਾ ਦੁਨੀਆ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ।

ਜਾਗਦੇ ਰਹਿਣਾ

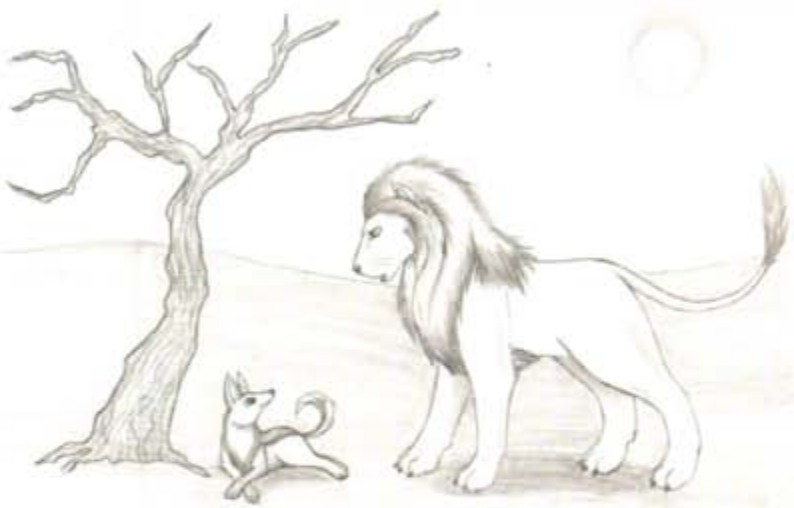
ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਏ, ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਜੰਗਲ ਸੀ। ਉਸ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗੇ ਜਨੌਰ ਤੇ ਪੰਛੀ ਜਿਵੇਂ ਲੱਕੜ ਬੱਗਾ, ਹਾਥੀ, ਮੱਝਾਂ, ਹਿਰਨ, ਲੂੰਮੜੀਆਂ, ਘੋੜੇ, ਚੀਤੇ, ਬਾਂਦਰ, ਬਾਰਾਸਿੰਘੇ, ਬੋਝੇ, ਸਹੇ, ਲੂੰਬੜ, ਗੈਂਡੇ ਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜਨੌਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਉੱਚੇ ਉੱਚੇ ਤੇ ਸੰਘਣੇ ਰੁੱਖਾਂ 'ਤੇ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗੇ ਪੰਛੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਪਣੀ ਸੋਹਣੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਗਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਦਰਿਆ ਵਗਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਦਰਿਆ ਜੰਗਲ ਨੂੰ ਹਰਾ ਭਰਾ ਰੱਖਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਾਧਾ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ੇਰ ਬਹੁਤੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਏਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਜੰਗਲ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰਾਂ ਆਲਾ ਜੰਗਲ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਦੇ ਜਾਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰੋਅਬਦਾਰ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਗੂੰਜਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਭੁੱਲ ਭੁਲੇਖੇ ਉਸ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਗਿਆ ਵੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਮੁੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰਤਿਆ। ਇਸ ਵੱਡੇ ਤੇ ਸੰਘਣੇ ਜੰਗਲ ਲਾਗੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਛੋਟੇ ਜੰਗਲ ਸਨ। ਇਹ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਜੰਗਲ ਵੀ ਜੰਗਲੀ ਜਨੌਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਲੇ ਏਸ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਇਕ ਬਹੁਤ ਤਕੜਾ ਤੇ ਅਕਲਮੰਦ

ਸ਼ੇਰ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਲੇ ਜੰਗਲ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਇਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਜੰਗਲ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਚਲਾਕ ਤੇ ਮਕਾਰ ਗਿੱਦੜ ਵੀ ਆਪਣੇ ਖਾਨਦਾਨ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਅਜੇ ਨਿੱਕਾ ਸੀ ਪਰ ਸੀ ਬੜਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਤੇ ਚਲਾਕ। ਓਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੱਡਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਜੰਗਲ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਕਿੱਸਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਤੇ ਦਿਲਚਸਪ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਚਲਾਕ ਗਿੱਦੜ ਅਕਸਰ ਓਸ ਖਤਰਨਾਕ ਜੰਗਲ ਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਖੁੰਘਾਰ ਸ਼ੇਰਾਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਇਸ ਚਲਾਕ ਗਿੱਦੜ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਤਰਕੀਬ ਸੁੱਝੀ। ਉਹ ਸਕੀਮ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਬਚਦਾ ਬਚਾਉਂਦਾ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਰਾਜੇ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਗੁਫਾ ਕੋਲ ਅੱਪੜ ਗਿਆ। ਓਸ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ੇਰ ਓ। ਤੁਹਾਡੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਤਾਂ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਨੇ। ਤੁਸੀਂ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਲਾਇਕ ਹੋ। ਪਰ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਇੱਕ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲਵੋ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਅਕਲਮੰਦੀ ਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਰਹਿੰਦੀ ਦੁਨੀਆ ਤੀਕਰ ਯਾਦ ਰੱਖੇ ਜਾਣਗੇ।”

ਚਲਾਕ ਗਿੱਦੜ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਹੋਰ ਸਾਣ 'ਤੇ ਲਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜਨੌਰ ਆਪਣੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾ ਲਿਖਾ ਰਹੇ ਨੇ। ਪੜ੍ਹਨ ਲਿਖਣ ਨਾਲ ਅਕਲ ਆ ਜਾਂਦੀ ਏ ਤੇ ਅਕਲ ਦੇ ਜ਼ੋਰ 'ਤੇ ਹੀ ਇਹ ਨਿੱਕੇ ਕੱਦ ਵਾਲਾ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਇਨਸਾਨ ਸਾਨੂੰ ਜਨੌਰਾਂ ਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਏ। ਮੇਰੀ ਅਰਜ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਨਸਲ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾ ਲਿਖਾ ਕੇ ਅਕਲਮੰਦ ਬਣਾਉ। ਇਹ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਨਿੱਕੀ ਨਸਲ ਦੇ ਜਨੌਰ ਆਪਣੀ ਅਕਲਮੰਦੀ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੇ 'ਤੇ ਹਕੂਮਤ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਣ। ਮੈਨੂੰ ਪੱਕੀ ਉਮੀਦ ਏ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਪੜ੍ਹ ਲਿਖ ਕੇ ਤੁਹਾਡਾ ਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਧਰਤੀ, ਜੰਗਲ ਦਾ ਨਾਂ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰੇਗੀ।”

ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਗਿੱਦੜ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਲੱਗੀ ਤੇ ਓਸ ਨੇ ਗਿੱਦੜ ਕੋਲੋਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਿਖਾਈ ਦੀ ਪੂਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਗਿੱਦੜ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਬੜਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਤੇ ਮਾਹਰ ਏ। ਰਾਜੇ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਬਾਲ ਪੜ੍ਹਨੇ ਪਾਉਣ ਲਈ ਰਾਜ਼ੀ ਕਰ ਲਿਆ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸ਼ੇਰ ਰਾਜੇ ਨੇ ਬਹੁਤ ਖੂਬਸੂਰਤ ਬਾਗ ਵਿੱਚ ਗਿੱਦੜ ਦਾ ਘਰ ਬਣਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬਾਲ ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਗਿੱਦੜ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਦਿਆਂ ਆਖਿਆ, “ਉਸਤਾਦ ਜੀ! ਸਾਡੇ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਵਾਉਣਾ ਕਿ ਉਹ ਅਕਲਮੰਦ ਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਹੋ ਜਾਣ।” ਗਿੱਦੜ ਨੇ ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ। ਸ਼ੇਰ ਆਪਣੀ

ਨਸਲ ਦੇ ਬੱਚੇ ਗਿੱਦੜ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਗੁਫਾ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਗਿੱਦੜ ਨੇ ਅਸਮਾਨ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਆ ਹੂ, ਆ ਹੂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਕੱਢੀਆਂ ਤੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇੰਝ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਕੱਢਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਬਾਲ ਗਿੱਦੜ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਜਿਹੜਾ ਬਾਲ ਠੀਕ ਆਵਾਜ਼ ਨਾ ਕੱਢਦਾ ਉਹਨੂੰ ਗਿੱਦੜ ਠੁੱਡੇ ਤੇ ਚਪੇੜਾਂ ਮਾਰਦਾ ਤੇ ਆ ਹੂ,

ਆ ਹੂ ਦੀ ਠੀਕ ਆਵਾਜ਼ ਕੱਢਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ। ਇੰਝ ਈ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਬਾਲ ਗਿੱਦੜ ਦੇ ਸ਼ਗਿਰਦ ਬਣ ਗਏ ਤੇ ਗਿੱਦੜਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਸਿੱਖਦੇ ਗਏ। ਗਿੱਦੜ ਬੋਲੀ ਦੇ ਗੀਤ ਯਾਦ ਕਰ ਲਏ। ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਬਾਲ ਗੀਤ ਪਿਆਰੇ ਲਗਦੇ।

ਵੇਲਾ ਲੰਘਦਾ ਗਿਆ ਤੇ ਕੁੱਝ ਈ ਸਾਲਾਂ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਜੰਗਲ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੀ ਗਰਜ਼ਦਾਰ ਆਵਾਜ਼ ਦੀ ਥਾਂ ਗਿੱਦੜਾਂ ਦੀ ਆ ਹੂ, ਆ ਹੂ ਨਾਲ ਗੂੰਜਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਹੁਣ ਉਸ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗਿੱਦੜ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਗਿੱਦੜਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਉਸਤਾਦ ਮੰਨਦੀ ਸੀ। ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੀ ਰੋਅਬਦਾਰ ਆਵਾਜ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਖੋਹ ਲਈ ਗਈ ਸੀ। ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਆਪਣੇ ਵੱਡਿਆਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ। ਇੱਕ ਗਿੱਦੜ ਨੇ ਆਪਣੀ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਈ ਅਜਨਬੀ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇੰਝ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਆਪਣੇ ਵੱਡਿਆਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਭੁੱਲਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਭੁੱਲ ਗਈ।

ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਜੰਗਲ ਉੱਤੇ ਗਿੱਦੜਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋ ਗਿਆ। ਸ਼ੇਰ ਕਦੋਂ ਦੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਭੁੱਲ ਗਏ ਨੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵੱਡਿਆਂ ਵਾਲੀ ਬਹਾਦਰੀ ਵੀ। ਅੱਜ ਵੀ ਓਸ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਸਿਆਣੇ ਸ਼ੇਰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਨੇ ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਤੇ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ, ਜੰਗਲ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਰ ਰਹੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਜਿਊਂਦਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਨੇ। ਉਹ ਜਦੋਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਗਰਜਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹੋ ਈ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ, “ਜਾਗਦੇ ਰਹਿਣਾ! ਬਈ ਓਏ!!” ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬਹੁਤੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੀ ਗਿੱਦੜ-ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਦਬ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪਿਆਰੇ ਬਾਲੋ! ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਓਸ ਜੰਗਲ ਦੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ। ਜੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਏ ਤਾਂ ਅਜੇ ਵੀ ਵੇਲਾ ਏ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰੋ ਤੇ ਯਾਦ ਰੱਖੋ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕੌਮਾਂ ਈ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀਆਂ ਨੇ।

{ ਚਿਰ ਹੋਇਆ ਏ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਰੋਣਕ ਮੇਲੇ ਲੱਗਿਆਂ,
ਆਜਾ ਸੂਲੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਨੱਚੀਏ, ਵੇਖਣ ਲੋਕ ਨਜ਼ਾਰੇ। }

ਗਿਣਤੀ

੧ ਇੱਕ	੨ ਦੋ	੩ ਤਿੰਨ	੪ ਚਾਰ	੫ ਪੰਜ	੬ ਛੇ	੭ ਸੱਤ	੮ ਅੱਠ	੯ ਨੌ	੧੦ ਦਸ
੧੧ ਗਿਆਰਾਂ	੧੨ ਬਾਰਾਂ	੧੩ ਤੇਰਾਂ	੧੪ ਚੌਦਾਂ	੧੫ ਪੰਦਰਾਂ	੧੬ ਸੋਲਾਂ	੧੭ ਸਤਾਰਾਂ	੧੮ ਅਠਾਰਾਂ	੧੯ ਉੱਨੀ	੨੦ ਵੀਹ
੨੧ ਇੱਕੀ	੨੨ ਬਾਈ	੨੩ ਤੇਈ	੨੪ ਚੌਵੀ	੨੫ ਪੱਚੀ	੨੬ ਛੱਬੀ	੨੭ ਸਤਾਈ	੨੮ ਅਠਾਈ	੨੯ ਉੱਟਤੀ	੩੦ ਤੀਹ
੩੧ ਇਕੱਤੀ	੩੨ ਬੱਤੀ	੩੩ ਤੇਤੀ	੩੪ ਚੌਤੀ	੩੫ ਪੈਂਤੀ	੩੬ ਛੱਤੀ	੩੭ ਸੈਂਤੀ	੩੮ ਅਠੱਤੀ	੩੯ ਉਨਤਾਲੀ	੪੦ ਚਾਲੀ
੪੧ ਇਕਤਾਲੀ	੪੨ ਬਤਾਲੀ	੪੩ ਤਰਤਾਲੀ	੪੪ ਚੁਤਾਲੀ	੪੫ ਪੰਜਤਾਲੀ	੪੬ ਛਿਆਲੀ	੪੭ ਸੰਤਾਲੀ	੪੮ ਅਠਤਾਲੀ	੪੯ ਉੱਟੰਜਾ	੫੦ ਪੰਜਾਹ
੫੧ ਇਕਵੰਜਾ	੫੨ ਬਵੰਜਾ	੫੩ ਤਰਵੰਜਾ	੫੪ ਚੌਰੰਜਾ	੫੫ ਪਚਵੰਜਾ	੫੬ ਛਪੰਜਾ	੫੭ ਸਤਵੰਜਾ	੫੮ ਅਠਵੰਜਾ	੫੯ ਉੱਟਾਹਠ	੬੦ ਸੱਠ
੬੧ ਇਕਾਹਠ	੬੨ ਬਾਹਠ	੬੩ ਤ੍ਰੇਂਹਠ	੬੪ ਚੌਹਠ	੬੫ ਪੈਂਹਠ	੬੬ ਛਿਆਹਠ	੬੭ ਸਤਾਹਠ	੬੮ ਅਠਾਹਠ	੬੯ ਉੱਟੱਤਰ	੭੦ ਸੱਤਰ
੭੧ ਇਕੱਤਰ	੭੨ ਬਹੱਤਰ	੭੩ ਤਿਹੱਤਰ	੭੪ ਚੁਹੱਤਰ	੭੫ ਪੰਝੱਤਰ	੭੬ ਛਿਹੱਤਰ	੭੭ ਸਤੱਤਰ	੭੮ ਅਠੱਤਰ	੭੯ ਉੱਟਾਸੀ	੮੦ ਅੱਸੀ
੮੧ ਇਕਾਸੀ	੮੨ ਬਿਆਸੀ	੮੩ ਤਰਿਆਸੀ	੮੪ ਚੁਰਾਸੀ	੮੫ ਪੰਜਾਸੀ	੮੬ ਛਿਆਸੀ	੮੭ ਸਤਾਸੀ	੮੮ ਅਠਾਸੀ	੮੯ ਉੱਟਾਨਵੇਂ	੯੦ ਨੌਬੇ
੯੧ ਇਕਾਨਵੇਂ	੯੨ ਬਾਨਵੇਂ	੯੩ ਤਿਰਾਨਵੇਂ	੯੪ ਚੁਰਾਨਵੇਂ	੯੫ ਪਚਾਨਵੇਂ	੯੬ ਛਿਆਨਵੇਂ	੯੭ ਸਤਾਨਵੇਂ	੯੮ ਅਠਾਨਵੇਂ	੯੯ ਨੜਿਨਵੇਂ	੧੦੦ ਸੌ

ਚੌਰਸ

ਤਿਕੋਣ

ਗੋਲ

Pehli Kitab (2017)

Editor: Charanjit Singh Teja

Amritsar Punjab

Contact No. +91-84270-01105

Email : charanjitsinghteja@gmail.com

First Edition: 5000

ISBN 978-93-84132-67-5

Publisher: Sann Santali Publication

ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਿਹਨਤਾਂ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਕਾਜ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹਦਾ...

ਜਤਤ : ਮਹਿੰਗਾ ਸਿੰਘ, ਨਵਜੀਤ ਕੌਰ, ਹਰਦੀਪ ਸਿੰਘ
ਕਿਤਾਬ ਘਾੜਾ : ਸੰਨ ਸੰਤਾਲੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ
ਸੇਵਾ ਕਰਾਈ : ਪੰਜ ਆਬ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ
ਪੰਜਾਬ ਗੀਤ ਤੇ ਕਵਿਤਾ : ਹਰਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਕ,
ਕੰਵਰ ਇਮਤਿਆਜ, ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਾਨੂਪੁਰੀ
ਖਿੱਤਿਆਂ ਬਾਰੇ : ਗੁਲਾਮ ਮੁਸਤਫਾ ਡੋਗਰ
ਰੁੱਖਾਂ ਬਾਰੇ : ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਲੱਖੋਵਾਲੀ
ਬਰੂਟੀਆਂ ਬਾਰੇ : ਰਿਆਜ਼ ਮਸੂਦ ਲਾਹੌਰ, ਸੰਦੀਪ ਸਿੰਘ
ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਬਾਰੇ : ਗੁਰਬਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਾਜਵਾ
ਗਹਿਣਿਆਂ ਬਾਰੇ : ਤੇਜਿੰਦਰ ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਹਥਿਆਰਾਂ ਬਾਰੇ : ਭੱਕਰ ਸਿੰਘ
ਪੰਛੀਆਂ ਬਾਰੇ : ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ
ਸਮੇਂ ਬਾਰੇ : ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪਾਤਰ ਰਾਹੀਂ

ਮਾਪ ਤੋਲ ਬਾਰੇ : ਫੌਜੀ ਚੰਨਣ ਸਿੰਘ ਤੇਜਾ
ਲੋਕ ਧਾਰਾ ਬਾਰੇ : ਵਣਜਾਰਾ ਬੇਦੀ ਰਾਹੀਂ
ਕਹਾਣੀ : ਅਸ਼ਰਫ਼ ਸੁਹੇਲ, ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ,
ਗੁਲਾਮ ਮੁਸਤਫਾ ਡੋਗਰ
ਮੂਰਤਾਂ : ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਸੁਖਪ੍ਰੀਤ ਆਰਟਿਸਟ
ਤਸਵੀਰਾਂ : ਹਾਰਪ ਫਾਰਮਰ, ਸਈਅਦ ਮਹਿਦੀ
ਬੁਖਾਰੀ, ਸਾਗਰਪ੍ਰੀਤ, J. Lockwood Kipling
ਜੁਗਤਾਂ : ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰਾਜਪੁਰਾ
ਸੋਧਾਂ : ਗੁਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ, ਅਮਰਜੀਤ
ਚੰਦਨ, ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜਫਰ,
ਹਰਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਜੱਬੇਵਾਲੀਆ, ਸੰਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ,
ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਕਾਹਲੌਂ

5ab
corporation

5ਆਬ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ
5ab Corporation

Phone:1(416) 477-4522 Fax:1(905) 230-4522
email: info@5abcorporation.com

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਗੀਤ

ਰੱਬ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁਹੱਬਤੀ ਝਾਕਾ
ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਸੱਦਾਏ
ਜਿਸ ਦੇ ਥਲੀ, ਦੁਆਬੇ, ਪਰਬਤ
ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਵਰੋਸਾਏ ।

ਏਸ ਪੰਜਾਬੇ ਪਾਣੀ ਆਇਆ
ਧਰਤ ਪਈ ਸ਼ਰਮਾਏ
ਰਸ-ਤਰਿਐਤ ਫਿਰੀ ਸਭ ਥਾਈਂ
ਸਭ ਨੱਗਰ ਹਰਿਆਏ ।

ਏਸ ਪੰਜਾਬੇ ਅੱਖਰ ਫਲਿਆ
ਧੰਨ-ਧੰਨ ਪਾਠ ਕਰਾਏ
ਏਸ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਬੋਹਰਾਂ ਦੇ ਫੁੱਲ
ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਗਾਏ ।

ਸਰਬ ਹਿਮਾਲਾ ਖਸਮ ਖੁਦਾਈ
ਅਨਹਦ ਗੁੰਜਰ ਪਾਏ
ਨੀਲਾ ਅੰਬਰ ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ ਏ
ਧਰਤਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਏ ।

ਸਾਂਦਲ ਬਾਰੋਂ ਉੱਡਿਆ ਰੇਤਾ
ਮਾਝੇ ਵਿੱਚ ਟਿਕ ਜਾਏ
ਦੇਸ ਮਾਲਵਾ ਹਾਕਾਂ ਮਾਰੇ
ਜੇ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਧਰਾਏ ।

ਏਸ ਪੰਜਾਬੋਂ ਹੀਰਾਂ ਉੱਠੀਆਂ
ਵਾਰਿਸ ਬਣਤ ਬਣਾਏ
ਜੰਡੀਆਂ ਥੱਲੇ ਬੈਠਾ ਬਾਬਾ
ਖ਼ਾਕ ਪਿਆ ਵਡਿਆਏ ।

ਸਾਉਣ ਮਹੀਨੇ ਤੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ
ਅੱਸੂ ਕਾਜ ਰਚਾਏ
ਲਹਿੰਗਿਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹਾਣਦੀਆਂ ਨੇ
ਬੱਬਾ-ਬੱਬਾ ਵਲ ਪਾਏ ।

ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਰੋਹੀ ਦੇ ਕੋਈ
ਨਾਗ ਲਪੇਟਾ ਖਾਏ
ਅੰਡੇ ਧਰ ਕੇ ਉੱਡ ਗਏ ਤਿਲੀਅਰ
ਕਿਹੜਾ ਮਗਰੇ ਜਾਏ ?

ਬੰਨਿਆਂ ਉੱਤੇ ਨੱਚਦੇ ਫਿਰਦੇ
ਮੋਰਾਂ ਦੇ ਹਮਸਾਏ
ਸੋਨ-ਸੁਨਹਿਰੀ ਕਣਕਾਂ ਉੱਤੇ
ਮੀਂਹ ਕਾਹਤੋਂ ਵਰੁ ਜਾਏ ?

ਰੋਹੀਏ, ਬਾਂਗੜ, ਝਿੜੀਏ, ਝਾਂਗੜ
ਭਾਂਤ-ਸੁਭਾਂਤੀ ਥਾਏਂ
ਲੱਖੀ ਜੰਗਲ ਚਾਨਣੀਆਂ ਨੇ
ਉੱਚੇ ਤੰਬੂ ਲਾਏ ।

ਏਸ ਪੰਜਾਬੋਂ ਨਾਨਕ ਤੁਰਿਆ
ਤੁਰਿਆ ਚਹੁੰ ਦਿਸਾਏ
ਏਸ ਪੰਜਾਬੇ ਗੋਬਿੰਦ ਕੇ ਸਿੱਖ
ਗਤਕਾ ਖੇਡਣ ਆਏ

ਏਸ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਰੱਜ ਕੇ ਲੁੱਟਿਆ
ਹਾਥੀ-ਘੋੜੇ ਧਾਏ
ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਗਏ
ਮੁੜ ਕੇ ਨਾ ਫਿਰ ਥਿਆਏ ।

ISBN 978-93-84132-67-5

978-93-84132-67-5